Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 120 (10105) | 1976 чылдың май 20, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кап.

Чурттуң вожатыйларының слёду доозулган

Чурттуң пионер вожатыйларының Бүгү-эвилел слёду бодунуң ажылын майның 18-те Москвага үргүлчүлээн. Пионерлерниң идей-политиктиг болгаш эстетиктиг, эрге-чурумунуң болгаш аажы-чаң кижизидилгезиниң айтырыгларын аңаа чугаалашкан.

Ол-ла хүн Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга слётту хаарының байырлыг хуралы болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке чорудар чагааны чыылганнар улуг сорук кирипшкин-биле хүлээп алган. Боттарының бүгү күштерин, билиглерин болгаш энергиязын уругларның база аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле ажылга, Ленинниң улуг партиязының херээнге бээр дээрзин слёдунуң киржикчилери төрээн Коммунистиг партияга, СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге, Политбюрога, Леонид Ильич Брежневтиң бодунга шынзыткан.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Е. М. Тяжельников түкнел чүве чугаалаан.

(СЭТА).

Л. И. Брежневтиң С. Машел-биле ужурашканы

МУР-нуң Партия-күрүне делегациязын баштап Совет Эвилелинде чедип келген, Мозамбикти Хостаарының Фронтузунуң (ФРЕЛИМО-нуң) Даргазы, Мозамбик Улус Республиканың Президентизи Самора Моизес Машел-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң ужуражылышканы майның 18-те болган.

Беседага киришкеннер: СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов база оон ыңай ФРЕЛИМО-нуң ТК-зының болгаш Күүскомунуң кежигүнү, МУР-нуң даштыкы херектер министри Жоаким Алберту Чиссано олар кирипкен.

Мозамбиктиң улузунуң национал хамаарышпас чорук дээш демиселинге бүгү талалыг дузаны көргүзүп, деткип турганы дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга, совет улуска болгаш Л. И. Брежневтиң бодунга ханызы-биле өөрүп четтиргенин С. Машел илергейлээн, СЭКП-ниң делегейниң бүгү тайбыңга ынакшылдыг күштериниң эрге-ажыынга дүгжүп турар ленинчи даштыкы политиказын бедии-биле ол үнелээн.

ФРЕЛИМО-нуң болгаш МУР-нуң чазааның колонналдыг эрткен үениң уржуктарын узуткаарынче болгаш дешпилгелиг социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырарынче углапкан ажылчорудулгазының дугайын ол информастаан, ол чаартылгаларның сорулгазы чурттуң политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чоруун быжыглаары, мөлчүгге чок хостуг пинтилеади тургузарынга байдалдарны тургузары болур.

Колонизаторларны тиилеп алганы-биле холбаштыр ФРЕЛИМО-га болгаш Мозамбиктиң бүгү улузунга Л. И. Брежнев чүректиң ханызындан байырны чедирип, Мозамбик Улус Республиканың империализмге удур, улусчу-демократтыг тургузугну быжыглаары болгаш чаа пинтилелди тургузары дээш демиселинге совет кижилерниң эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн. Ол болза совет улустуң күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайын, СЭКП-ниң XXV съезиниң тооглулг шиитпирлерин чедишкиннииг күүседип турарының дугайын чугаалап берген.

Беседа үезинде делегей байдалының болгаш совет-мозамбик кады ажылдажылганың өйү келген айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчуушкуннары болган.

Л. И. Брежнев болгаш С. Машел делегей политиказының кол айтырыгларының талазы-биле ийи партияның үзел-бодалдарының пинти боол турарын демдеглеп, улустарның тайбыңы болгаш айыыл чок чоруу дээш, колониализмниң база расизмниң артыышкынарын узуткаары дээш демиселге делегей социализминиң болгаш национал хосталга күштериниң чаңгыс эвиниң ужур-дузазын демдеглээннер. Делегейге чавырылдырышкын болза бүгү улустарның национал хамаарышпас чорук дээш эргезин бадыткаарынга, демократияның болгаш социал дешпилгениң херээнге таарымчалыг байдалды тургузуп турар дээрзиниң дугайында пинти бүзүрел беседа үезинде чугаалаттынгылаан.

Эштер Л. И. Брежнев болгаш С. Машел олар СЭКП-ниң болгаш ФРЕЛИМО-нуң партиялар аразында кады ажылдажылганы быжыглаарынга кайызының-даа күзелдиин, Совет Эвилелиниң болгаш Мозамбик Улус Республиканың аразынга найыралдыг харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге бүгү хемчег-биле илгиин бээр бодалдыын бадыткааннар.

Ужуражылышкын чылыг, эш хуузунуң байдалынга эрткен.

АЖЫЛДЫҢ АЖЫКТЫЫН БОЛГАШ ШЫНАРЫН БЕДИДЕР

Чарышты улам калбарткан

СҮТ САДАРЫН ДҮРГЕДЕДИР

Онгу беш чылдың баштайгы чартык чылының доостурунга чедир чаңгыс ай арткан, саар мал фермаларының ажылчыннары планныг онаалдаларны хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты улам-на калбартып турарлар.

Майның 16-ның медээзин ёзугаар алырга, чартык чылда күрүнеге сүт садар планын Тожу районнуң 114,8 хуу, Тес-Хем 94,5 хуу, Бии-Хем 91,1 хуу күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлеп турар. Ылаңгыя республиканың колхозтары ук планны 83 хуу чедир күүседип, совхозтарны оп хуу мурнай берген. Тес-Хемниң «Чодураа», Бай-Тайганың «Мурнакчы», Бии-Хемниң «Хадың» болгаш өске-даа колхозтар бо талазы-биле чедиишкинниг ажылдаан.

«Кара-Хаак», «Тоора-Хем», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар сүт садарының чартык чыл планын оранчок ажыр күүседи бергеннер. Ынчалза-даа совхозтарның хөй кезии онаалдазының чүгле чартыын дөңгүл алганнар. А «Ак-Туруг» совхоз планын мырыңай 12 хуу, «Алдан-Маадыр», «Ленинчи орук», Салчак Тока аттыг совхозтар чүгле 45—49 хуу күүсеткеннер.

Майның 16-га чедир күрүнеге 69342 центнер сүт саттынган, республиканың чартык чыл планын 74,2 хуу күүсеткени ол. Бо талазы-биле ажыл Таңды, Бай-Тайга, Өвүр районнарда эң хожудап турар. Мындыг байдал саанчы, кадарчы болгаш көдээниң өске-даа ажылдакчыларын дүвүредир ужурлуг. Ам кол сорулга—бүгү күшту, арга-дуржулганы болгаш курлавырларны күрүнеге сүт садарынче мооңнээри.

СААЛДАНЫ КӨВҮДЕТКЕН

Онгу беш чылдың салдынган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш Бии-Хемде «Саян» совхозтуң Могай сүт-бараан фермазының коллективи бо чылдың эгезиниден бээр кызымак ажылдап келген. Олар сүт саалдазын көвүделир дээш саар инектерниң ажаалда, чемгерилгезин мурнукузундан экижиткен. Ооң-биле чергелештир продукцияның шынарын экижидер хемчеглерни алган. Ооң түңнелинде бердинген планныг онаалдаларны ажыр боттандырып турар. Ферма эрткен дөрт айда 128 тонна сүт саар турган. 141 тонна чедирген, күрүнеге 99 тонна сүт садар планындан 24 тоннаны ажыр саткан. Бир саар инекке онааштыр ферма ниитизи-биле 631 килограмм сүттү саап алган.

Саанчыларның аразында сүт саалдазын көвүделир дээш чарыш чоруп турар. Эрткен дөрт айның түңнелинде комсомолчу Галина Самусь фермага болгаш совхозка бирги черни ээлээн. Бо саанчы бодунуң 20 инээниң бирээзинден-не 785 килограмм сүттү саап алган.

Коллектив кежигүннери чедип алган чедиишкиннеринге доктаавайн, сүт саалдазын улам көвүделир боттуг хемчеглерни ап турар.

Бистиң корр.

КҮРҮНЕГЕ ЭЪТ САДАРЫ

(Чартык чыл планының май 16-да күүселдези, центнер-биле)

Районнар	Планы	Сатканы	Хуузу	1975 чылдың бо үезинде
Бай-Тайга	2000	1042	52,1	1414
Мөңгүн-Тайга	400	—	—	90
Барыын-Хемчик	4100	2700	65,9	3007
Өвүр	1900	637	33,5	590
Чөөн-Хемчик	8300	3047	36,7	4400
Улуг-Хем	6300	3750	59,5	3239
Таңды	7250	3426	47,3	7112
Бии-Хем	4150	4142	99,8	4054
Тожу	1100	1084	98,5	1078
Каа-Хем	7400	4751	64,2	3731
Тес-Хем	3500	1418	40,5	1391
Эрзин	3000	1272	42,4	917
Кызыл	5000	3770	75,4	4827
Кызыл хоорай	—	—	327	—
Республика	54400	31366	57,7	37341

А. К. Ойдан-оолга болгаш Л. А. Сухоносовага Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы хүндүлүг атты тывсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус өөредилгезиниң талазы-биле ачы-хавыязы дээш Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы хүндүлүг атты:

Республиканың башкылар билиин бедидер институдунуң директору Александра Касхоевна Ойдан-оолга,

Республиканың башкылар билиин бедидер институдунуң тыва школаларның орус дыл болгаш литература кабинединиң эргелекчизи Лилия Алексеевна Сухоносовага тывсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1976 чылдың май 17.

Часкы ажылдарга бедик темп, шынар

СУГГАРЫЛГА—БИСКЕ УЛУГ КУРЛАВЫР

Бедик дүжүттү алырынга тарылга шөлдеринге суггарылга улуг рольду ойнаар болгай. Улуг-Хемде «Ак-Туруг» совхозтуң хову-шөлдеринде ол ажыл колдуунда доозулган. Ам суггат ажылы ийиги шөлде эгелээн болгаш тараажылар 184 гектар черге кукуруза тарырынга белеткелче кирипкен.

Ук совхозта 2 суггарылга установкалары ажылдап турар. Үш звено хол-биле суггарып турар.

ЧУРУКТА: суггарылга установкаларының машинистери А. Монгуш биле М. Дамба оларга совхоз директору Д. Дугар-Сүрен суггарар ужурлуг черлерин айтып берип турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХОВУ ТУРЛААНДА

«Алдан-Маадыр» совхозтуң топ хову турлаа мурнуку чылдарда ышкаш, бо чылын база-ла таарымчалыг дериттинген. Кижилерни ажыл-ишче улам сорук кииргени көргүзүг агитациязындан аңгыда, ында ниити чемненилгени, часкы хову ажылының баштайгы хүннеринде-ле организастаан.

Г. Х. Монгуш, О. У. Чыган, М. Х. Кара-кыс оларның кылган чемниин амданныг, чемгир хоолулуг, янзы-бүрү болуп турарын механизаторлар бо-ла мактаан тургулаар. Олар чүгле столоваяга келген кижилерге эвилен, оларны культурлуг чемгерип турар эвес, шөлдерде ажылдап турарларга чемни база аппарып бээрлер.

Хову турлаанда чунар-бажынның доктаамал ажылдап турары база таарымчалыг. Ону үргүлчү изидерин, турлагда кижилерни, ылаңгыя механизаторларны саат чокка чундурарын база-ла столовая ажылдакчылары — поварлар харылап турар.

В. БЮРБЮ.

АЖЫЛДЫ ЭКИ ОРГАНИЗАСТААН

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң механизаторлары СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга үлүг-хуузун киирип, онгу беш чылдың баштайгы чылында бедик дүжүттү өстүрер дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар. Ажыл-херек бүрүзүнүң чедиишкини аңаа баш бурунгаар хынамчалыг белеткелден болгаш организастыг чоруктан кончуг хамааржыр.

Амгы бо хүннерде совхозтуң механизаторлары часкы хову ажылдарын кидин-түлүк организастыг чорудуп турар. Аңаа белеткели багай эвес. Техника септелгезин чогуур өйүнде эки шынарлыг дооскан, үрезинни четчелеп арыглаан, хову турлагларын таарымчалыг дерип кылган. Моон түңнелинде 8000 ажыг гектар черниң шыгын базырган, 4495 гектарны андарган, 307 гектарны суггарган. Ооң иштинде 3471 гектар черни үлдүреткен, 3492 гектарга тараа культураларын чажып тараан.

Ол ышкаш тарылга шөлдеринге органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни чашкан. Совхозтуң бүгү салбырларында тараа культураларының чаштырылгазы калбарган. 40 ажыг трактор агрегаттары часкы хову ажылында ажылдап турар.

Хову турлагларда көскү агитацияны организастаан, агитхуудустарны үндүрүп, көргүзүг самбыраларын доктаамал чаартып, социалистиг чарыштың негелделерин чараштыр бижээш, аскылаан. Онгу беш чылдың баштайгы чылында механизаторларның алган социалистиг чарыжының түңнелдерин чеди хонгаш-ла түңнеп, тиилекчилерни шаңнал-макталга киирип турар.

Бригадалар аразында калбарган чарышка Көк-Чыраа салбырында № 3 бригада (бригадири эш Оидар Төмүр-оол) часкы хову ажылы эгезинден бээр 1800 гектар шөлдү үлдүреткен, 1203 гектар часкы андарылганы кылган, 1767 гектар шөлге тараа культураларын чаштырып, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Ол бригада эрткен чеди хонуктуң түңнелинде тиилекчи болган, бригадалар аразында шилчип чорур вымпелди чаалап алгаан, акша шаңналын алган. Ол-ла бригаданың механизаторлары тус-тузунда база шаңнал алганнар. Оларның аразында трактористер Петр Кабанов, Кандан-оол Кызыл-оол, Эрес-оол Ховалыг, Бавуун-оол Каадыр-оол, үрезин сөөртүп турар чолаачылар Григорий Төмүр-оол, Сергей Чүлдүм, сеялщиктер Докпай Мөмбүле, Саша Сандан-оол болгаш оон-даа өскелер бар.

О. ТАВАА.

ДОПЧУ МЕДЭЭ

СЭКП ТК-ның 1976 чылдың январь 22-деги доктаалынга дүүштүр улусчу контрольдуң бөлүктеринге болгаш постуларынга удуртулганы күштелдирер, контрольдуң дээштиин бедидер сорулга-биле бо чылдың майда «Тыва дагдүгү» тудуг эргелелинге болгаш «Тыва кобальт» тудуг эргелелинге кол бөлүктерниң орнунга улусчу контроль комитеттерин (даргалары Н. В. Дмитриенко. Ю. К. Ибрагимов) тургускан.

Эш В. И. Казаковту РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга томуйлаар дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Эш Василий Иванович **Казаковту** РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга томуйлаар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1976 чылдың май 18.

• • •

В. И. Казаков 1927 чылда төрүттүнген. 1947 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Машина тудуунуң институдун доозкан.

Ленинградта станок тудуунуң заводунуң слесары, мастери, цех начальниги болуп ажылдап турган. 1954 чылдан бээр партия ажылынга: СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң килдис эргелекчизи, партия райкомунуң бирги секретары, партияның Ленинград обкомунуң ийиги секретары турган. 1973 чылдан бээр— ажылчы чоннар депутаттарының Ленинград хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы.

В. И. Казаков—СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады.

Шынар көрүлдези чоруп тур

ЭКИЖИДЕРИНИҢ АРГАЛАРЫ БАР

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринге продукцияның шынар көрүлдезин бо чылын эрттирер дугайында доктаалды хүлээп алган болгай. Ук доктаалды амыдыралга боттандырып чорудары-биле партияның Кызыл хооркому, ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң күүсекчи комитеди найысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң бүдүрген продукциязының шынарының көрүлдезин чорудар дугайында бодунуң талазындан доктаалды база үндүрген.

Республикада тудуг индустриязының бир улуг бүдүрүлгези—«Тудуг кезектери» комбинатка шынар көрүлдезиниң хүнү эрткен. Көрүлде эрттирери-биле тургускан комбинаттың кол инженери В. И. Новицкий даргалаан тускай комиссияда СЭКП обкомунуң аъш-чем болгаш чиик үлетпүр, садыг талазы-биле килдизиниң эргелекчизи С. С. Тапаа, партияның Кызыл хоорай комитединиң үлетпүр транспорт килдизиниң эргелекчизи А. И. Григорьев, стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораториязының ажылдакчылары, комбинаттың кол технологу Н. А. Возвышаев, техниктиг хыналда килдизиниң начальниги В. К. Губич болгаш цехтер начальниктери, хереглекчилерниң төлээлери кирипкен.

Комиссияның кичээнгейинге продукцияның дараазында хевирлери кирген:

ЛМ-16 типтиг, ГОСТ-9818-72-ниң чада тепкиништери болгаш шөлү;

—НС-1-6-15 типтиң ГОСТ 11024—72 даштыкы хана панельдери;

—СБГУ-22, СБГУ-26, ГОСТ 948-66 соңга ойбактарынга салыр оогралар болгаш каъттар аразының дээвирлери, балкон плиталары дээш оон-даа өске кылыгларның шынарын хынаан.

Чыылганнар комбинаттың цехтерин кезип, продукцияны белеткеп турар үезинде болгаш белен продукция складын көрген.

Эрткен чылдың деңнелинден комбинатта байдал элээн экижип турар. Продукцияның даштыкы хевири шевергин көрүштүг апарган, шынарының чамдык көргүзүглери бедээн.

Комбинатта бир айда 2 катап шынар хүнүн эрттирип турар, аңаа үрей кылганының чылдагаанын тодарадырынче кичээңгейни күштелдирген. Айда ийи катап болур мастерниң хүнүнде стандарттарның болгаш бүдүрүлгениң технологиязын сагыырының чурумнарын өөренип турар.

Ынчалза-даа продукцияны үрей кылыры, ооң шынары куду болуру, стандартка дүүшпейн баары ам-даа уламчылавышаан турары илерээн.

Чада тепкиништериниң узуну 7150 мм турган болза, херек кырында 7187 мм болгулаан. Ынчаар кылдынганының чылдагааны тепкиништерниң иштинде тудар демир өзектерин шын эвес кылдыр ажыглаанында.

Даштыкы хана панельдериниң ээгилери дески эвес, чогуур байдалындан 30 мм чедир ыргайып чоруй баргылаан. Ооң чылдагааны — иштики демирлерниң ыргаан эдип албаанында. Ол ышкаш чамдык ханаларның дашты үстелчек истерлиг.

Каъттар аразынга салыр дээвирлерни кылырда бетонну чогуур хемчээлинге чедир тырываан, шүүлең.

Комбинаттың бүдүрүп турар продукциязының хевирлериниң кайызынга-даа хамаарыштыр алырга, демир-бетон аразынга турар демирлерни төлевилелдиг туружунга салбайн, азы шуут көзүлбес кылдыр, эмин эртир шымыньдыр салыптар, азы шуут уштунчак болгулаары барык-ла кылыг бүрүзүнде таваржыр дизе частырыг болбас.

Оон аңгыда кылыгларның даштында артык сай-даш бозүрергир када берген, ону дескилеп арыглаваан болуру бо-ла таваржыр.

Бо үстүнде көргүстүнген хажыдыышкыннарның кол чылдагааны — бүдүрүлгениң технологиязын сагывайн турарында болгаш ажылчыннарның билиг мергежилиниң четпезинде.

Кургаг руда складында байдал ёзулуг дүвүреңчиг болгаш комиссия кежигүннери демдеглээн. Ында продукцияны складтаарының чурумун үрээпинден белен кылыглар үрелиишкинге таваржып турар. Кылыгларны салырда, кайы-хамаан чок октаарындан азыглары бустур, тигленир. Чижээ, чылый салып каан балкон плиталарын быжыглап салбааныңдан олар төктүп баткаш, бот-боттарын буза базып кааптан, демирлери ыргайып калгылаан. Бир эвес ол демирлерни катап хеңдүрер болза, бетон углуп, тигленип бээр деп, комбинаттың кол технологу Н. Возвышаев чугаалады.

Катташтыр салгылаан дээвир шывыгларының аразынга салыгларны кылбааныңдан олар база тигленип чарылгылай бергилээн.

Мындыг чижектерни хөйү-биле көргүзүп болур.

Комиссияның кежигүннери комбинаттың техниктиг хыналда килдизиниң (эргелекчизи В. К. Губич) ажылы куду деңнелде чоруп турарын демдеглээн. Цехтерниң мастерлеринге, технологтарынга килдистиң ажылдакчылары продукцияның шынары дээш чогуур негелде тургуспайн, үрей кылышкынның чылдагаанын тодарадып, буруулугларга хемчегни онаалтырарып четпес чорудуп келген.

Хереглекчилерге чүдүрүп чорудары-биле штампалап каан кылыгларның аразында стандартка дүүшпес, эде кылыр ужураут чүүлдер азы шуут үрей кылышкыннар бары ол хүн хөйү-биле тодараан.

Республикада шынар көрүлдези шагда эгелээн, ынчалза-даа «Тудуг кезектери» комбинат шынар көрүлдезинге киржиринин организастыг хемчеглерин ам-даа ажылдап кылбаан, продукцияның эки шынары дээш демиселди чогуур деңнелге көдүрбээн. Көрүлдени эрттирериниң комиссиязын безин комбинат ол хүн дүвү-далаш-биле организастаан.

Продукцияның үрей кылышкынының чылдагаанын өөренип көөрүнче комбинаттың кол технологу В. Н. Возвышаевтиң кичээңгейни кошкатканындан үрей кылышкын ылап-ла кайы үеле, кымның буруузу-биле болганын тодарадыры берге.

Комбинаттың продукциязында үрей кылышкыннар колдуунда бүдүрүлгениң технологиязын сагыыры-биле хынаалданы инженер-техниктиг ажылдакчылар эрецгей чорудуп турарындан, база ында ажылдап турар кижилерниң продукцияның шынары дээш харыысалганы кошкатканындан болуп турар.

Ынчангаш комбинаттың удуртукчу ажылдакчыларының талазындан (директору Л. Ф. Меркулов, кол инженери В. И. Новицкий) шынар дээш демиселче бүгү коллективти хаара тударының боттуг хемчеглерин ап чорудары негеттинип турар.

Л. ГОРОХОВА, стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрхайгаарал лабораториязының инженери;

Н. ООРЖАК, «Шынның» корр.

ТЫВАНЫҢ ААЛЧЫЛАРЫ

Ак-дугма Моол Арат Республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агыйының болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле Күркомитединиң даргазының оралакчызы Ш. Цагаандорж, МАР-ның Күрхандырылга талазы-биле Күркомитединиң даргазының оралакчызы Д. Гонгор Кызылда чедип келген.

Дүүн СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин Ш. Цагаандорж болгаш Д. Гонгор-биле СЭКП обкомунга беседа кылган.

МАР-дан келген аалчылар чурттакчы чоннуң амыдыралын болгаш коммунал хандырылгазын республикада база Кызылда организастааны-биле таныжыканнар.

Онгу беш чыл: айтырыглар болгаш бодалдар

1980 чылда дүк бүдүрерин 4175 тонна азы 1973 чылда турганындан 2,2 катап хөйнү бүдүрерин чедип алыр сорулганы СЭКП Тыва обкомунуң Х пленумунуң доктаалында айыткан. Бо сорулганы чедиишкиннииг шиитпирлээр төлээде, план ёзугаар экижидилге уксааларын шын шилип алыры улуг ужур-дузалыг боор турар. Ынчалза-даа чүгле уксаалыг мал ажылында эвес, харын экижидилге уксааларын шилип ап турарында эккээ эвес частырыг-дилады И. Кызыл-оолдуң «Тыва АССР-те хөй ажылы» деп номунга бижээни кончуг шын.

Сибирь кыжының кадыг-берге байдалынга чиңге-нарын дүктүг хөйларны бүдүн чыл дургузунда одарладып, ажаарга оларның таарышканын Забайкальеге хөй ажылының 20 ажыг чылдардагы дуржулгазы бадыткаан. Чижээ, Чита областа 4 миллион ажыг нарын дүктүг хөйлар бар, олар кыжын безин одар оъттап, ажык кажааларга

Авторларның бирээзи мооң мурнунда Эрзин райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол зоотехниги боол ажылдап турган. Ук район 1971 чылда 1426 центнер дүктү бүдүрген болза, 1975 чылда чүгле 1252 центнерни бүдүрген. Ынчаарга бо үеде чыл санында-ла хөйнүң баш саны 5—7 хууга өзүп, а дүгү улам кудулап турган. Эрзин районнуң хөй ажылын бодүүн болгаш чартык бодүүн угланыышкынче киирген чорук улуг ажык бербээн. На-тулгазының болгаш специалистериниң туружу принцип чок болгаш билдинмес хевээр.

Республикаже райончуттаан уксааның кошкарларын соортуп киирип турар үеде баштай оларга шеделде кылыр, ооң соонда бир ажыл-агыйга бүдүрүлге хыналдазын кылгаш, чүгле ооң соонда калбаа-биле нептередир деп ниити чурум бар. Сараджа уксааның хөйларын нептередир үеде ол принципти сагывайн барган. Эрзин бол-

УКСААНЫ ШЫН ШИЛИП АЛЫР

лар барып мининип чугаалаар ужурга таваржып турарывыс чажыт эвес-ле болгай. Нарын дүктүг хөйларны чаа районнарга, ооң иштинде Тываның мурнуу зонназынга өстүрүп, ковүдедиринге бергелерге таваржы берген, чамдык специалистер чиңге дүктүг хөйларның ол черлерге, ооң кадыг-дошкун бойдузунга таарышпайн турарының дугайын үргүлчү чугаалажыр апарганнар.

Меринос хөйларының делегейниң янзы-бүрү бойдус-климаттыг байдалдарынга таарижып, өзүп турарының дугайында Ч. Дарвин эң хоочун хөйжуларның дуржулгазынга үнелезилеп мынча дээн: «Меринос уксааның хөйларын Чаагай Идегел мугуаддурупда, Голландияның шык шываааларында болгаш Швецияның соок климадында өстүрүп турар чорук дээрге, нарын дүктүг хөйларны күш-ажылга ынак болгаш дуржулгалыг малчыннар бар чер бүрүзүнге өстүрүп болурун херечилеп турар-дыр».

Мооң алгаш көөрге, Эрзин болгаш Тес-Хем районнарга нарын болгаш чиңге-нарын дүктүг хөйларны өстүрүп болурунуң аргалары бар. Ону чедип алырда хөй ажылын хогжүдериниң культуразын бедидер чайгаар бүткен одарларны чөп ажыглаар мал чеми культураларны бүдүрерин ковүделер апаар.

Мурнуу районнарга нарын дүктүг хөйларны өстүрериниң культуразын бедидер ужурлуг турган, ол угланыышкынны бодүүн болгаш чартык бодүүн дүктүг хөйлар өстүрериче өскерткенин капчап-даа таарышпас дээрзин ветеринария эртеминиң кан-турза-даа, ол черниң берге байдалынга таарышкан. Ынчаарга Забайкальеге нарын дүктүг хөйлар таарышпас деп мооң мурнунда чугаалажып турган кижилер база бар. Тывага нарын дүктүг хөйлар таарышпас, харын-даа каракул уксааның хөйларын өстүрери чугула деп санап турган кижилер безин бар. Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазын ап көөрге, Тывага нарын дүктүг хөйларны өстүрериниң барымдаалары бар болган, а каракул өстүреш чүгле каражата таварыжып турганывыс база чажыт эвес-ле болгай. Амгы үеде сараджа уксааның хөйларын өстүрүп эгелээнин частырыглыг деп санап турар бис.

Республиканың ажыл-агыйларынга нарын дүктүг хөйларны колдады өстүрүп турза, хөй ажылының ажыктыг чоруу бедип турганын экономика эртеминиң кандидады Ю. Популяхтың болгаш кодээ ажыл-агый эртеминиң кандидады Д. Дашиевтиң кылган экономиктиг анализтери көргүскен. Нарын дүктүг хөйларны колдады өстүрүп турар ажыл-агыйлар хөй дүктү кыргып, хөй эътти бүдүрүп турар. Ол ажыл-агыйларда продукцияның бот-үнези чиик, кгражалыг чорук эвээш. Чижээ, нарын дүктүг хөйларының деңзигүүрү 50 хуудан өру ажыл-агыйлар бир хөйдан-на 2,71 кг дүктү кыргып ап турда, ындыг хөйлары бежен хуудан эвээш ажыл-агыйлар чүгле 1,99 кг дүк алган. Бо көргүзүглерни түс-тузунда алырга, нарын болгаш бодүүн дүктүг хөй ажылының продукциязының орулгалыг чоруу дараалаштыр 42 болгаш 30,9 хуу болганы ол.

рын болгаш бодүүн дүктүг хайнактары, ол ышкаш тыва хөйларны сараджа уксааның кошкарлары-биле массалыг хайнакташтырып эгелээш, ооң продуктулуг чоруун экижидип шыдаваан, харын районнуң колхозтары хөй ажылындан эвээш орулга ап турар апарган.

Нарын болгаш чартык нарын дүктүг хөйларга бодаарга, сараджа уксааның хөйлары Тываның мурнуу районнарынга эки таарзыр чүве деп, ук угланыышкынның талалакчылары бадыткаарын оралдажып турарлар. Ынчалза-даа бо талазы-биле тодаргай бадыткаашкын чок. Тывага сараджа уксааның хөйларының таарзыр, таарышпазының дугайын кым-даа өөренип көрбээн.

Тес-Хемде «Ак-Эрик» колхоз сараджа уксааның хөйларын республикага эң баштай өстүрүп эгелээн. Колхозтуң кол зоотехниги Б. Бумбажайның дыңнатканын ёзугаар алырга, ук уксааның төрүүр чүс хоюндан чүгле 67 хураган, хөйдан-на — 1,7 кг дүк алган боор турар. Бо дээрге бирги салгалдың хайнактарының көргүзүү. Олар ийиги салгалга бодаарга бедик продукцияны бээр ужурлуг, ынчаарга авторлар чеди чыл иштинде ажылдааш, ийиги салгалдың хайнактарының продуктулуунуң дугайында медээлерин бербээн.

Сараджа уксааның талалакчылары ук хөйларны кайы өстүрүп болурунуң ажыктыг болгаш ажыктыг эвес талазын көргүзүп чадап турганда, ону республиканың районнарынче нептередип эгелээни таарышпас. Күрүнениң республикада уксаажыдылга каттыжышкынының удур-гаш Тес-Хем районнарга сараджа уксааның хөйларын үнелээн чок нептереткен чорук республиканың хөй ажылынга каржаны чедирген.

Мурнуу зонага сараджа уксааның хөйларын өстүрерге, ооң таарымчалыг түңнелдери чок болган дээрзин Эрзин райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги Н. К. Беган бо чылдың март 18-те үнген «Тувинская правда» солунга тодаргай бижээн. Сараджа кошкарларны ажыглааның түңнелинде районга дүк-даа, эът-даа талазы-биле көргүзүглер чавызаан, планныг даалгалар күүседиринге багай салдар чедирген. Эрзин районнуң ажыл-агыйларынга сараджа уксаазының хөйларын нептереткениниң соонда хөйдан-на дүк кыргылдазы 2,4 кг турганындан 1,7 кг чедир кызырылган.

Дуржулга станциязынга сараджа уксааның болгаш база краснояр, алтай уксааларның нарын дүктүг хайнактарын деңнештирип, дуржулга кылган бис. Эът продукциязының талазы-биле оларның көргүзүглери барык дең болган, ынчалза-даа сараджа уксааның хайнактары 1 кг немелде деңзиге хамаарыштыр чиңге дүктүг хайнактарга бодаарга, 1,74 чемгерилге единицазын хөйнү чарыгдаан. Бо дээрге интенсивтиг чемгерилгеге болгаш ажаалдага сараджа уксааның таарышпазын херечилеп турар-дыр. Мооң соңгаар ук хөйларның өстүрериниң ажыы эвээш дээрзин херечилеп турары ол. Ынчангаш республикага хөй ажылын хогжүдеринге сараджа уксаа чүгле шаптык кадар деп санап турар бис.

Биологтуг онзагай байда-лыш алырга, сараджа уксаазы чаглыг кудурук, романов уксаазы — тон кылыр эки шынарлыг кеш, нарын дүктүг хөйлар — эки шынарлыг нарын дүк, а каракул уксаазы—дыдыраш дүктүг кеш бээр болгай. Мурнуу зонада өстүрген сараджа уксааның хөйларын ниитизи-биле көөрге оларның чаш төлүнүң өңнүзүнү ала-шокар: кара, сарыг, сарыг-шокар, кара-шокар, ак болгудаар. Ынчаарга дүктүң экономика талазы-биле ужур-дузазы өске: дүк ажылдап кылыр үлетпүр колдуунда-ла ак дүк херектеп турар, чүге дизе ону кандыг-даа өңнүг кылдыр будуп болур. А шокар дүктен чүгле кара өңнүг материалдар кылыр.

Хөйларның ала-шокар өңнүг апарганының чылдагааны болза ам ажыглап турары бирги салгалдың кошкарлары уксаа болгаш угланыышкын талазы-биле шуут янзы-бүрү хөйлардан төрүттүнгени, а эң баштайгы ие-уксаа колдуунда-ла нарын болгаш чартык нарын дүктүг янзы-бүрү салгалдарның нарын-бодүүн дүктүг хайнактары болган. Өске-даа хөй чылдагааннарны маңаа чугаалап болур.

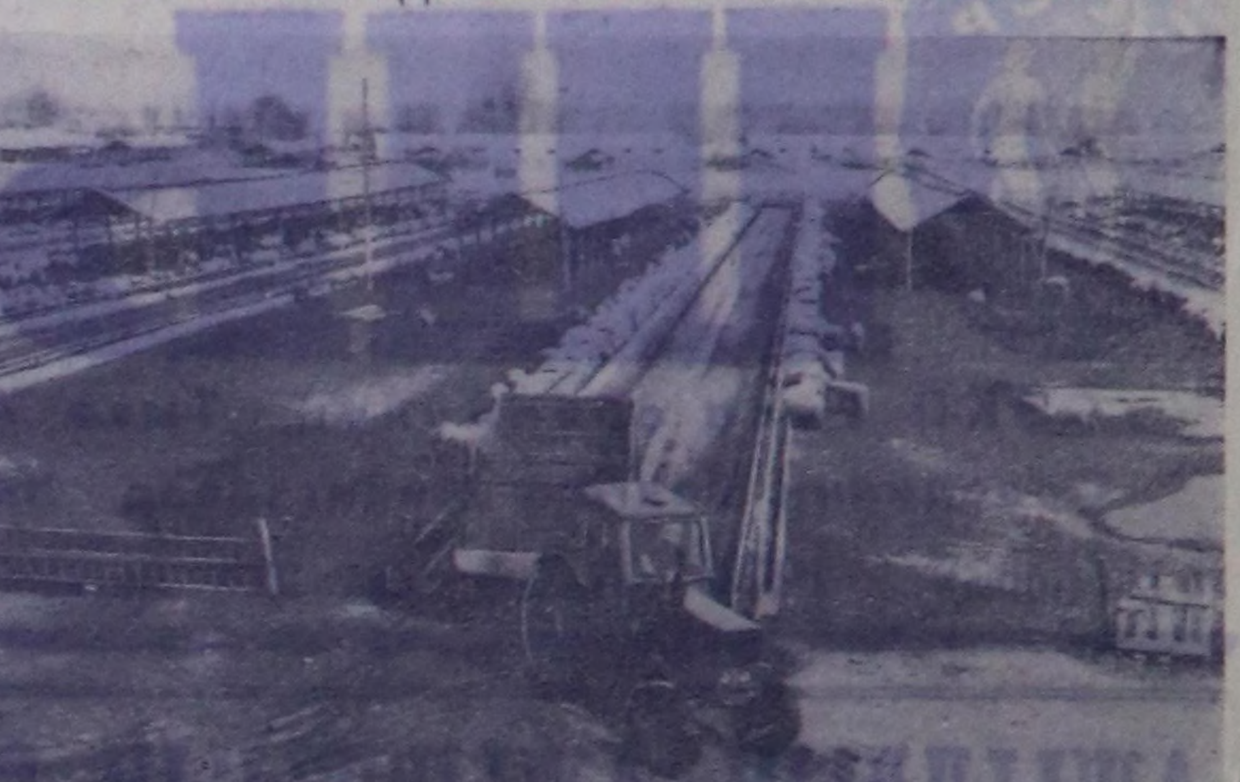
Сараджа уксааны өстүрер дээш туржуп турар эртемденнер В. Н. Коротков болгаш А. М. Рогожников олар, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, чаңгыс аай ак дүктүг хөйларны ала-шокар кылдыр холуп каапкан, ооң чылдагааның тодарадырындан авторларның ойталап турары эндептиг-дир.

Соолгу үеде республика парлалгазынга сараджа уксааның хөйларын өстүрер, өстүрбээниниң дугайында эртем албан черлериниң, ажыл-агыйлар удуртукчуларының, специалистерниң, хөйжуларның хөй санныг болгаш саналдарын чырыткан. Ынчангаш ол санал-оналды барымдаалап, 1976—1980 чылдарның уксаажыдылга планын тургузарда, республиканың хөй ажылының угланыышкынын тодарадыры-биле зона, район, ажыл-агый бүрүзүнүң онаагай байдалын барымдаалаары эргежок чугула. Хөй ажылының угланыышкынын эде көрген таварылгада республиканың колхозтары болгаш совхозтары партия Тыва обкомунуң Х пленумунуң доктаалын чаңгыстыг чок күүседириниң орунга кирер.

С. ДЕЛГЕР,
Тываның Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязында улуг эртем ажылдакчызы.

Д. ДАШИЕВ,
кодээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады, Дуржулга станциязында улуг эртем ажылдакчызы.

ШУПТУ ЧОРУДУЛГА МЕХАНИЗАСТАТТЫНГАН

КАЗАХ ССР. Талды-Курган областың Панфилов районда Киров аттыг колхозта хойжу «Ушкын» («Чаштанчы») дээр комплекизинде комсомолчу-аныяктар бригадазы ажылдап турар. Бүгү ажылдарны—мал чемин үлээринден кажаа иштин аштаарынга чедир бүрүн механизастап каан.

Дуржулгалыг хойжунуң, аныктарның дагдыныкчызы Бердене Раимбековтуң бригадазы ажыл-агыйда эң дээре. Ол бригада ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Онгу беш чылдың баштайгы чылында күрүнеге 20 муң хөйну дужаар, хөй бүрүзүнден 4,5 килограмм дүктү кыргып алыр, хураганнарны шуптузун менди ажаап алыр деп олар төлевилээн.

ЧУРУКТА: хойжу комплекс.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КЫЗЫМАКТА ТҮҢНЕЛ ЭКИ

Хойжу Александра Хопуйовна Сүүр-оол-биле эң-не баштай ужурашканым ол чүве. Даштындан көөрге кижи ортузу чедиксен чоруур, мыдазында орлан-шоваа, аваангыр-тудуңгуру аажок, чазык, узун-узамаар сыныг, үнгенкирген чонунга хүндүлээчел, оларны эптиг ээлдээ-биле хүлээп алыр кижи болду.

А оглуң эр ээзи Кинр-оол Долаанович Лопсаң калайынта бодаарга «чыткан хөй тургуспас» оожум, топтуг-томаанныг кижи чораан. Оларның кыштаа Улуг-Хемде Шаңчы деп черниң Улуг-Артта. Мал-маганы кышты хүр-менди ашкан. Амгы үеде оларның күзел-соруу — партияның XXV съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга күүседири.

Сүүр-оол, Лопсаң олар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Тыкы Араптанович Араптаңның удурткан хойжу бригадазының кежигүннери. Ол бригада районга база «Ак-Турут» совхозта социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп шылгараан, партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Ол күш-ажылчы тиилелгеге Сүүр-оолдуң өг-бүлезиниң киирген улуг-хуузу хөй. Бо чылын олар төрүүр 100 хөйга онаалтыр 108 хураганны опча-менди доруктуруп турар.

— Александра Хопуйовна сескн беш чылда «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле, а тоску беш чылда — «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Ынчангаш аңаа чоргаарланыр бис— деп, бригадир Тыкы Араптаң чугаалады.— Бистиң бригадавыста төргиннерниң бирээзи бо. Көргүзүү чыл бүрүде-ле өрүлеп орар. Чамдык малчыннар бир чылын эки көргүзүглүг болза-даа, дараазында чылын кудулай-даа бээр болгай.

Александра Хопуйовна биле Кинр-оол Долаанович олар тоску беш чылда хураган өстүрериниң-даа, дүк кыргылырының-даа планын болгаш социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Ону тодаргай сан-чурагайлар-биле көргүзерге мындыг. Олар партия обкомунуң онгу пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиннииг боттандырып, тоску беш чылда 1540 хураган өстүрер турганш, ону 1590 кылдыр күүседип, дөрт тонна дөрт чүс ийи килограмм дүктү бүдүрүп, чыл санында бир хөйдан-на 2 килограмм 700 грамм дүк ап, чүс хөйга онаалтыр чүс хураганны өстүрген.

Тоску беш чылда олар сезен алды муң рубльдиң продукциязын төрээн совхозунга бүдүрүп берген. Оларның беш чыл дургузунда киирген орулгазы 25 трактор өртээнге деңнежир. Александра Хопуйовна биле Кинр-оол Долаановичиниң тоску беш чылда дужааган дүгү-биле бир муң бир чүс ажыг тергиин эки дээн костюмнерни кылып болур. Бо дээрге ол хире алдарлыг ажыл-үүлени бүдүрген малчыннар-дыр, кижи магадап ханмас ышкажыл. Ажыл-ишчи кижилерниң шак мындыг буянныг чоруун партия, чазак бедик-биле үнелээн таварылга эвес. Кинр-оол Долаанович «Алдар орденниң» ушку чергези-биле болгаш «1975 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Ынчангаш бис оларны партия Тыва обкомунуң онгу пленумунуң доктаалын күүседип турар, эрткен беш чылдың шалыпчылары деп чугаалаар ужурлуг бис.

— Чыл бүрүде-ле эки көргүзүглүг болуп турар-дыр силер. Ооң чылдагааны чүл?— деп, журналистер-даа, хойжу эш-өөрүм-даа айтырар чүведир. Хамык-ла ужур кижиниң болуунуң кызымаандан хамааржыр. Кадыг-дошкун январь, февраль айларда хөйну соолдаткаш, кызымак ажылдаарга, хураганнар хорамчага таварышпас. Оолдашкыш үезинде хойжу кижи улуур уйгүзүн безин үттуптар. Партия обкомунуң онгу пленуму малчыннар бистен шак ынчаар негеп турар болгай — деп, Александра Сүүр-оол чугаалады.

— Бис 1970 чылда чүс хөйга онаалтыр чүс он хураган олчалыг болган бис. Мында бир чылдагаан бар. Ол харын солун боол чадавас. Тарып боозадыр арга ажыктыг чүведир. Хөйларның ийнезээри хөй болур. Хөй беш ай болгаштың солдаар. Ынчаарга тарып боозалыганы июль айны соолзүреди, август айның эгезинде чорударга, хөй эрте төрүүр. Ындыг оолдаашкынны хөйну тарып боозадып тургаш чедип ап турар бис. Суза эдержилге эки, деңдески түңнел берип шыдавас — деп, Кинр-оол Долаанович тайылбырлаар.

Хөй ажылын улам ындай хогжүдер дугайында партия Тыва обкомунуң онгу пленуму малчыннарның мурнунга чугула сорулганы салган. Хөйну кыжын оолдадыры бистиң республикага ажыктыг дээрзин бүдүн районнарның, бригадаларның болгаш тус-тус малчыннарның дуржулгазы соолгу чылдарда тодаргай бадыткаан. Эрте төрүттүнген хураганнарны күзүн кыргааш, дүгүн күрүнеге садар, эр хураганнарны планга база садып болур. Шыырактарының бирээзап-ле 35—40 килограмм чеде бээр дээрзин хөйну бүзүредип орар. Малчын өг-бүлениң амыдыралынга 1972, 1975 чылдарда өөрүшкүлүг болуушкуннар болгулаан. Александра Хопуйовна эрткен соңгулда-биле ийиги удаа район Совединиң депутадынга соңгуткан. Чер-чер Советтерниң соңгулда хүнүнде ооң чаңгыс чер чурттуглары ак сеткилдиг, ажылга ынак, төлептиг малчыны дээш бир эп-сеткилдиг бадылааннар.

Кинр-оол Лопсаң биле Александра Сүүр-оол олар чонунга мактадып, хөй-ле ажыктыг үүле-херекти бүдүрген.

К. ХЕРТЕК.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

МАЛЧЫН-ЛАУРЕАТ

Семипалатинск областың ажыл-ишчилеринде малчын Кажигерей Молкаевти таныбас, билбес кижилер ховар. Ол Маканчинск районнуң «Аркалдинский» совхозта он бир чыл иштинде малчыннап турар.

Дуржулгалыг малчынны 1974 чылда «Салданат» деп комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазының дагдыныкчы-бригадиринге томуйлаан. Ол чүгле эки малчын болурундан аңгыда, билдилиг удуртукчу болган. Ооң чидээ кескү: 1975 чылда ук бригада чүс баш хөйга онаалтыр 145 хураганны ап, бир баштан 4,5 килограмм дүктү кыргып алган.

Кажигерей Молкаевтиң шаңналдары хөй. Ооң хөрээн Ленин, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнери каастап чоруур. Ооң аңгыда аңаа Казах ССР-ниң Күрүне шаңналын 1975 чылда тывыскан.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛИ — ТИИЛЕЛГЕ

Ставрополь крайда Ипатовск районнуң Ипатов аттыг колхозунуң Иван Андреевич Харинге удурткан хойжу бригадазы чайынналчак чедиишкиннерни чедип алган. Ол бригада чүс баш хөйдан 140 хураганны ап, хөй бүрүзүнден 6 килограмм дүктү кыргып алган.

Тоску беш чылдың планныг онаалгаларын ук бригада 4 чыл 6 айда күүсеткен. Күш-ажылга чедип алган ол чедиишкиннери дээш Иван Андреевич Харинин болгаш ооң ооңуң ээзи, бригада кежигүнү Нина Андреевнаны совет чазак Күш-ажылчы алдар орденниң III чергези-биле шаңнаан.

Амгы үеде колхозтуң партком кежигүнү, кодээ Совет депутады. Коммунист Иван Андреевич Харинге удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы СЭКП-ниң XXV съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күжениишкиниг ажылдап турар.

ДУРЖУЛГАЛЫГ НАДАРЧЫ

Алтай крайның Тарбагатай районунда «Акжарский» совхозта улуг кадарчы Алтыкен Сулеймановтуң күш-ажылчы календарында 1977 чылды бижээн. Ол эрткен тоску беш чылды 3 чыл 6 айда бүрүнү-биле дооскан.

Кызымаккай малчын Алтыкен Сулейманов хөй ажылында 14 чыл ажыр ажылдап турар. Бо үениң дургузунда ол ёзулуг мастер апарган. Соолгу ийи чылда улаштыр ол чүс баш хөйдан 142—145 хураганнарны ап келген. Ооң кодаанда чаңгыс-даа баш мал хоравааан. Ооң намарган малындан ниитизи-биле чээрби муң ажыг рубль орулга күрүнеге кирген. Күш-ажылга ынак, даанган ажылынга бердинген, мал-маганы азыраарынга мергежээн кижиниң ажылының түңнели мындыг экидир.

Ленин орденниң эдилекчизи Алтыкен Сулейманов СЭКП-ниң XXV съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, планныг онаалдаларын чедиишкиннииг күүседир дээш ам-даа кужениишкиниг ажылдап турар.

(«Овцеводство» журналдан).

Хожудап турар бүдүрүлгеде

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ-БИЛЕ АЖЫЛДААР

Республиканың кайы-даа тудугларынга баар болзувусса тууйбу-биле хандырылганың үзүктелиишкининден тудуг ажылы саадап турарың бо-ла дыңнаар бис. Объектилерни тудуг материалдары-биле четпес хандырып турарының бир кол чылдагааны — тудугнуң баазазы кошкак, тууйбу заводтарының күчүзү республиканың тудугларының хүн бүрү херегледиинден ырак хожудап, ону долу хандырып шыдавайн турарында. Ынчангаш тууйбуну Хакасиядан база немей соортуп, хөй чарыгдалдар үндүрүп, автотранспорт болгаш кижи күжүн өлче чардыктырып турар.

Бодүүн тудугжу—дашчы-биле-даа, тудугнуң инженер-техниктиг азы удуртукчу ажылдакчылары-биле-даа чугаалажырга хамыктың мурнунда, тууйбу чедишпезинден бригадалар дыка хөй шак-үени ажыл чок аваа эрттирер ужурга таваржып турар деп чаңгыс үн-биле чугаалаарлар.

Бо хүннерде туттунуп турар объектилерден «Тыва тудуг» трест 26, «Тыва кодээ тудуг» трест 36 объектилерни тууйбудан кылып турар. Ынча хөй санныг тудугну чорударынга хүнде ортумаа-биле 50—60 муңдан эвээш эвес кезек тууйбу херегләттинер. А херек кырында республиканың тууйбу заводтары каттышкаш, хүнде чүгле 35—40 муңну берип болур. Ынчангаш ону безин чедир бербейн баар. Ол дугайында тудуг организацияларының чамдык харысалгалыг ажылдакчылары-биле кады чорааш, тууйбу заводунуң директору-биле чугаалашкан бис.

— Тууйбу-биле тудугларның хандырылгазы план, графиктиг ёзугаар чоруп турар бе?—деп, «Тыва тудуг» трестиң төп диспетчер албаның эргелекчизи В. Г. Токадан айтырдывыс.

— Бистиң трест график ёзугаар хүнде 30—31 муң кезек тууйбу алыр ужурлуг. А херек кырында ол сан колдуунда-ла күүсеттинмейн турар. Чамдык хүннерни чижек кылдыр адап көрейн: февральдың 3-те 5,2 муң, 18-те 8 муң, апрельдиң 4-те 2 муң, 24-те 12 муң; майның 3-те 6 муң, 5-те 12 муң кезек тууйбуну заводтан объектилерже чүдүрген. Мындыг таварылгаларда дыка хөй объектилерге тууйбу чедишпес.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң эргелекчизиниң материал-техниктиг хандырылга талазы-биле оралакчызы **Р. М. Зыкова-биле** ужурашкаш:

— Силерде бо чылын ажыглалга кирер дыка хөй объектилер бар болгай. Оларның тууйбу-биле хандырылгазы кандыгыл?—деп, айтырарывыска ол мынчаар харыылаан:

— «Тыва кодээ тудуг» трест эрткен 4 айларда 500 муң кезек хире тууйбуну чедир албаан. Бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг керамзит-сай комбинадының, Элегес-Аксында эмнелге комплекизиниң, Туранда, Кызыл-Мажалыкта школаларның, соок далганы кылыр заводтуң, тарып боозадылга станциязының, 3 клубтуң тудуглары тууйбу-биле четче хандыртынмайн турар. 324 өөреникчи өөредир Туранда школаның тудуу тууйбу чегындан соксаан болгаш ону бо чылын ажыглалга киирери бергедээн...

Керамзит-сай заводунуң улуг хоолайын кылырынга «150», «125» марканың 850 муң тууйбу херек. Ону Саян артындан чүгле соортуп келиринге безин дыка хөй машина негеттинер апаар.

Республиканың улус ажыл-агыйынга чугула херектиг продукцияны бүдүрүп турар бир кол бүдүрүлге Кызылдың тууйбу заводунга ажыл-херек канчаар чоруп турары-биле таныжып көрээлинер. Бо завод—хожудаңгай бүдүрүлгелерниң санында киргенинден бээр ам үш чыл чедип турар. 1973 чылга чедир завод чылда 28—30 млн. ажыг тууйбуну бүдүрүп, күрүне планын күүседип турган. Заводтуң күчүзүн улгаттырар сорулга-биле 1974 чылдың ийиги чартынында ол тууйбу кургадыр суугуларны (туннельдерни) узадыр кылганының төлевилели частырыглыг болганындан суугуларда чылыг чедишпес, ол тууйбу четче кургавастаанындан үрей кылдыныры көвүдээн. Ынчангаш завод 1974 чылда 17795 муң, 1975 чылда 15433 муң тууйбуну бүдүрген. Азы продукция бүдүрериниң хемчээли мурнундаазындан 30—50 хуу кудулаан. Мындыг байдал амга чедир үргүлчүлевишаан. Бо чылдың эрткен 4 айларында заводтуң коллективи тууйбу бүдүрериниң планын чүгле 68,5 хуу күүсеткен.

Тууйбунуң шынары. Соолгу чылдарда тууйбунуң маркалары кудулаан. 1974 чылда «100» марканың тууйбузу ниити сандан 93,2 хуу турган болза, 1975 чылда 83,5 хуу болган.

Бүдүрүлгениң технологиязының хажыдып турарындан продукцияның үрей кылдынары болгаш стандартка дүүшпес болуру хөй. Продукцияның үрей кылдынганындан завод 1974 чылда 35,7 муң, 1975 чылда 26,4 муң рубль каражага таварышкан, азы ниити продукцияның 10 хуузу.

Стандарттар болгаш хемчээр техника талазы-биле күрүнениң гаарал лабораториязының ажылдакчыларының бо чылдың мартта чоруткан хыналдазындан илерээни: хыналдага кирген тууйбунуң 55 хуузу стандартка дүүшпес (эмирик-чирик, тигленчек, чартык, азы чогуур хемчээли 65 мм болур турган болза, 68—70 мм болгулаар) болган.

Херегленкчилерже чоруткан соонда, тууйбунуң шынары куду, тудугга ажыглаар аргажок болгулаар таварылгалар эвээш эвес илереп турар.

Бо чылдың январь 23-те «Тыва кодээ тудуг» трестиң Бай-Хаакта № 586 КМК-зынга чүдүрүп чедире берген 1000 кезек «М-75» тууйбунуң 400-ү тудугга ажыглаттынмас болган.

Мында продукция бүдүрериниң хемчээли чылдан чылче кудулап, тууйбунуң шынары экиживейн турарының чылдагааны чүдел?

Заводтуң ниити байдалы.

Тууйбу заводунуң девискээринге кирип келген кижи ында оран-сава, эт-сеп эргижирээн-дир дээрзин эскерип каар. Ооң цехтеринде байдал база дээредевес. Цехтерниң дериг-херекселдери чаартынмаандан бээр 10—15 чылдан эвээш эвес үе эрткен. Ынчангаш амгы үеде заводтуң продукциязы хөй үрей кылыышкынныг болуп турарының чылдагааны чүгле кургадыр суугуларда чылыг чедишпейн турары-биле тайылбырлаттынмас. Бо чугула бүдүрүлгениң дериг-херекселдерин өй-шаанда чаартырынче азы септээринче тудуг материалдарының үлетпүр каттыжышкынын (ооң эргелекчизи турган А. Ф. Лушников) болгаш заводтуң удуртукчулары чогуур кичээңгейни угландырбайн турганындан база хамааржыр.

Дой-довуракты өл тууйбу кылдыр хевирлеп белеткээринге чедир безин нарын дериг-херекселдер хөй санныг ажылды кылыр ужурлуг. Ылаңгыя кышкы үеде доң дойну ол хевээр ажыглап болбас, ону ыяап-ла чогуур хемчээлге чедир чылыдар апаар. Ооң соонда дойну тускай херекселдиң дузазы-биле чаңгыс аай, хоюг кылдыр уштадыр. Ол эрги херекселди чамдыкта чогуур деңнелге чедир таарыштырып албаанындан ууштаар (үүрмектээр) салааларның арзында хемчээли 15 мм апарган болгулаар (турар чогууру—3 мм).

Дойну ындип, пресс (таптакчы) дээр машинага тырып бастырып, таптап каан соонда малгаштың температуразы 35—40 градус болур ужурлуг. Херек кырында, ылаңгыя соок үелерде, ооң температуразы 12 градустан өрүлевес. Ол ышкаш пресс эргижээнинден ол дой чогуур хемчээлинге чедир таптаттынмаан, шуулең болур.

Ооң соонда конвейерге калирге хевирлеп каан малгашты автомат-бижек кезип эгелээр. Ол бижектерниң эргижирээнинден тууйбунуң хемчээли база шын эвес болгулаар. Эрги прессти, ооң автомат-бижээн апрельдиң төнчүзүнде чаарткан. Ол чаа механизмнерни ажыглалга таарыштырып, эдиктирип алырынга база үе негеттинер болгай.

Заводка ынча хөй каражакогаралды чедирген кургадыр суугуларда байдал ам кандыгыл?

— Кургадыр суугуларны эде кылыр дээш кандыг хемчеглер алдынганыл?—деп, заводтуң директору В. Е. Ворошилден айтырарывыска, ооң тайылбырлааны:

— Суугуларда чылыг чүге чедишпейн турарының чылдагаанын тускай херекселдиң дузазы-биле тодарадып алган бис. Соок агаар сордурар каналдарны суугунуң адаанче кылдыр эде кылыры төлевилеттинген. Ону ынчаар кылырда ажылды соксатпас. Ам 4 суугуда каналды эде кылып тур бис, май-июньда доозар бис. А заводта шупту 22 ындыг суугу бар. Ажыл күстен бээр доостур. Ынчангаш октябрь-ноябрь айларда түңнел көстү бээр.

Ол каналдарны эде кылган соонда кургадыр суугуларга чылыг четчир апаар, ынчангаш үрей кылыышкын болбас дээрзинге тудуг материалдарының үлетпүр каттыжышкынын-даа, заводтуң-даа удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бүзүреп турарлар.

Бо ажылдарны завод болуунуң кужу-биле чорудуп турар, ынчангаш ажылдың темпизи кошкак.

Хөй үрей кылыышкыннарны болдуруп турарының чылдагаанын дарый тодарадып, эде кылып алырының хемчеглерин шалыпкын ап, ажылды дүргедедиринче каттыжышкынын-даа, бүдүрүлгениң-даа удуртукчулары шыңгыы сагыш салыр турган. Ынчалза-даа ол ажылды бо хүннерде кылып турарындан алырга, хуусаа барык узамдыккан. Байдалды экижидериниң дээштиг хемчеглерин ап турар деп чугаалаары берге.

А тууйбу заводу онгу беш чылдың баштайгы чылында хожудаңгай байдалдан үнүп, оода-ла, мурнуку чылдарда турган деңнелинге чедир кедүрлүр ужурлуг.

Ынчалзажок заводка бо чылын чоруттунар ужурлуг техниктиг хемчеглер-даа, мооч соңгаар-даа кылдынар эде дериишкиннер каттыжышкынының планында көрдүнмээн. Ынчангаш суугунуң каналдарын эде кылырын бо талазы-биле чогуур организациялар-биле кереэ чарып алгаш, кысказ хуусаада, ажылды шынарлыг кылып алырының хемчээ алдынмайн турарының-даа чылдагааны база ында.

Завод эргижирээн, аңаа амгы үениң чаа механизмнерин салыры берге-даа болза, чамдык дериг-херекселдерни чаартыр, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле болдунар аргаларны боттандырып чорудары чугула.

Ажылчыннар ортузунда политмассалыг кижизидилге ажылының деңнели куду, күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак. Ажылчыннарның ажыл шагы үзер чоруу хөй, социалистиг чарышты организастааны четпес.

Заводта ортумак шалыпның өзүлдезиниң темпизи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн мурнап турар. Бүдүрүлгениң хоочуннарының, дагдыныкчыларының ролюн кодуреринче, чаа келген ажылчыннарны мергежилге өөредиринче кичээнгей кошкак.

Продукцияның шынарын бедидер дээш ажылчын бүрүзүнүң харысалгалыын, ооң хууда киржилгезинден бүдүрген продукцияның шынары дорт хамаарылгалыг болуруның дугайында тайылбыр, кижизидилге ажылын заводта партия, профэвилел, комсомол организациялары ажылчыннар ортузунга четпес чорудуп келген.

Кызылдың тууйбу заводунуң бүдүрүп турар продукциязындан хөй-хөй тудугларның салым-хуузу шиитпирлеттинер. Ынчангаш тудуг материалдарының үлетпүр каттыжышкынының удуртукчуларының талазындан Элегес-Аксында чаа тууйбу заводу бо чылын ажыглалга кире бээрге байдал экижиирнче идегел, манап олурбайн, Кызылдың тууйбу заводунуң ажылын үндезини-биле экижидериниң дээштиг хемчеглерни ап чорудерын үе негеп келген.

О. НАМЧАЛ,
«Шынның» корреспондентизи.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Социализмниң болгаш тайбыңның угланыышкыны-биле

БЕРЛИН. (СЭТА). Майның 18-те ГДР-ниң найысылалынга, Республика ордузунга, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының IX съездизи ажылдап эгелээн. Социалистиг немец күрүнениң коммунистериниң ийи миллион кижилиг отрядын 2500 делегаттар төлээлеп турар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүну, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Сусловка баштаткан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязы ында киржип турар.

ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүну, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы В. Штоф съездини ажыткан. Съездиде киржип турар делегаттарга болгаш аалчыларга ол чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Залда олурушканнар бут кырынга туруп келгеш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязынга диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле байыр чедирген. СЭКП-ге болгаш Совет чуртка алдар болдурган йөрээлдер залга чаңгыланып турган.

Делегейниң 92 чуртунуң коммунистиг, ажылчын, национал-демократтыг, социалистиг партияларының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң 103 делегациязы съездиде киржип турар.

Делегаттар съездиниң удуртур органнарын соңгаан болгаш хүн чурумун бадылаан.

Съезд ГСЧП ТК-ның отчёт илеткелин, ГСЧП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёдун, 1976—1980 чылдарда ГДР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң талазы-биле ГСЧП-ниң IX съездизиниң директиваларының төлевилелин чугаалажып көөр. Делегаттар ГСЧП-ниң чаа программазын болгаш чаа уставын хүлээп алыр, партияның удуртур органнарын соңгуур.

Чылыгаарының чүректиң ханызындан уткааны, ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Э. Хонеккер партияның IX съездизинге ГСЧП Төп Комитединиң отчёт илеткелин кылган.

ГСЧП-ниң VIII болгаш IX съездилериниң аразында үе—ол дээрге сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга боттуг деңнилгениң, социалистиг ниитилелдиң, тус-тус хамааты бүрүзүнүң чаагай чоруунга бистиң экономиктиг болгаш социал политикавыстың кол сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээниниң чылдары болган. Ол чылдарда бистиң ажылчыннарының болгаш тараачыннарының чечектелип турар социалистиг күрүнези делегейниң бүрүн хүлээп көрүүшкүнүн чедип алган. ССРЭ-биле болгаш социалистиг дем-каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле бистиң бузулбас акы-дуңмалышкы эвилеливис улам-на быжыккан деп, Э. Хонеккер чугаалаан.

Бистер бөгүн бурунгаар талдыйтыр көрүп турар бис. Чедип алдынган чүүлдерге даянмышаан, бистер партияның IX съездизинге чаа, улам-на бедик сорулгаларны салыр бис. ГДР-ге сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузарын үргүлчүлээр болгаш коммунизмче чоорту шилчилгеге үнделиин эге-сууруну ооң-биле тургузар эчис сорулганы Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы салып турар.

ГСЧП-ниң чаа программазын хүлээп алыр деп тураты-биле бистиң бо съездивис онза ужур-дузалыг. ГДР бодунуң ниитилел хөгжүлдезиниң чаа үе-чадазынче кирип турар болганда, партияның чаа программазы эргежок чугула апарган. Бистиң чургаар чоруткан тудум-на, ол ышкаш ГДР-ниң делегей турушталарынга болгулаан улуг өскерилгелерни чаа программага көргүскеп турар ужурлуг. Программа болза ГСЧП-ниң үндезин эчис сорулгаларын хаара тудуп турар. Ол бистиң партиявыстың демиселинге коммунизмче орукка тодаргай үг-шиглин бээр. Ол элээн каш беш чылдар үелериниң дургузунда бистиң ажыл-чорудулгавысты тодаргайлаар апаар.

Партияның IX съездизинге чугаалажып көөр болгаш хүлээп алыр чаа сорулгаларны шиитпирлээринге эки белеткенип алган бис. Ол бүзүрел марксисчи-ленинчи мировоззрениениң ханы шынныынга, бистиң партиявыстың өскен дейлынчы күжүнге база ооң чон-биле ыяк харылзааларынга үндезилеттинип турар. Ол бүзүрел социалистиг делегейниң кол күжү— Совет Социалистиг Республикаларының Эвилели-биле болгаш өске-даа акы-дуңма социалистиг күрүнелер-биле хол-холувустан туттунчуп алгаш чоруп олурарывыска үндезилеттинип турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXV съездизи чаа идиг бериишкинин кылган, ол чорук коммунизмниң херээнге, бүгү делегейде революстуг шимчээшкинге ханы салдарны чедирип турар. Бистиң мурнувуста туруп турар сорулгаларны шиитпирлээринге бис ол съездиниң материалдарын ажыглап турар бис. Ол материалдар бистиң улузувустуң коммунистиг келир үезинче орукка биске шын болгаш бүзүрелдиг компас болуп турар.

ГДР биле ССРЭ-ниң аразында быжыглып турар акы-дуңма харылзааларга доктаагаш, Э. Хонеккерниң чугаалааны болза: ГДР-ниң Совет Эвилели-биле кады ажылдажылгазы улам-на сырый болгаш үре-түңнелдиг болуп база ниитилел амыдыралының бүгү-ле талаларынче нептереп турарының ол фактызы бистерниң чүректеривисти улуг өөрүшкү-биле долдуруп турар. Ол кады ажылдажылга бистиң республикавыстың хамаатыларының амыдыралында быжыы-биле дазылдаан.

Бистиң партиявыска болгаш бистиң чуртувуска доктаамал көргүзүп турар ёзулуг-ла интернационалисчи деткимчези дээш, кады ажылдажылганың, найыралдың, бүзүрелдиң хөй талалыг илерээшкиннери дээш эш Леонид Ильич Брежневке, СЭКП-ниң Төп Комитединге, совет коммунистерге болгаш бүгү совет улуска чүректиң эң-не ханызындан өөрүп четтиришкинни съездиниң индиринден илередири биске күзенчиг-дир.

1975 чылдың октябрь 7-де Москвага ат салган, ГДР биле ССРЭ-ниң аразында найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттуга дузалажылга дугайында керээниң ачызы-биле бистиң чурттарывыстың аразында харылзаалар чаа, улам-на бедик чадазында тургустунган. ГДР-ниң партия-чазак делегациязы төрээн чуртунга ээп келирге, Берлинниң ажылчы чоннары аңаа мындыг йөрээлдер-биле байыр чедирип турган: «Эки керээ чарган-дыр силер, четтирдивис». Ынчаарга ол шынап-ла эки керээ, улуг төөгүлүг ужур-дузалыг документ.

СЭКП-ниң, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шылгаттынган болгаш эң-не челишкен партиязының XXV съездиниң документилеринде түңнеп үндүрген дуржулгазы чурт бүрүзүнге капитализмден социализмче шилчииринң практиказынга үндезин болур ужур-дузалыг болуп турар. Совет Эвилели коммунизмче орук-биле улам бурунгаар чоруткан тудум-на, ол дуржулганың нииги ужур-дузалыы болгаш үнелии улам-на тодазы-биле илереп турар. СЭКП-биле болгаш Совет Эвилели-биле делгем кады ажылдажылганы улам ыңай хандылдыры моон соңгаар-даа бирги чергениң сорулгазы болур болгаш бистиң партиявыстың делегей ажыл-чорудулгазының база бистиң күрүневистиң даштыкы политиказының кол чүүлү болур.

Социалистиг дем-каттыштырылгазының чурттарының чаңгыс эвин быжыглаарының дугайын чугаалааш, ЭДЧ-ниң база Варшава керээзиниң быжыглаар дээш ГСЧП болгаш ГДР моон соңгаар-даа ажылдаар апаар деп, илеткелчи демдеглээн.

ГДР-ниң даштыкы политиказының дараазында бирги чергениң эчис болгаш амгы сорулгаларын Э. Хонеккер тодаргайлап айыткан:

— ССРЭ-биле болгаш социалистиг дем-каттыштырылгазының өске-даа күрүнелери-биле акы-дуңма эвилелди доктаамал быжыглаары;

— бодунуң национал болгаш социал хосталыышкыны дээш демисежип турар бүгү улустар-биле антиимпериалистиг сагыш-сеткил каттыштырылгазы;

— Европага болгаш бүгү делегейге тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш хажык чок демисежири.

ГСЧП-ниң VIII болгаш IX съездилериниң аразында үе иштинде республиканың янзы-бүрү талаларга чедиишкиннериниң түңнелин үндүрүп тура, эрткен беш чылдарның дургузунда ГДР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинде ханы өскерлиишкиннер болган деп, илеткелчи демдеглээн. ГСЧП-ниң VIII съездизиниң Директиваларының салганы экономиктиг хөгжүлдениң сорулгалары күүседиттинген, а чамдык чугула адырларга харын-даа ажыр күүседиттинген.

Эрткен беш чылда социализмниң артык күштүг бисте онза илези-биле илереттинген деп, долу бүзүрелдии-биле чугаалап болур бис. Ол үениң иштинде чаңгыс-даа улуг капиталистиг күрүне экономиказының өзүлдезиниң хөгжүлдезинге ГДР ышкаш мындыг темпилерни чедип албаан. Делегейниң индустриалдыг сайзыраңгай чурттарының баштайгы он күрүнелериниң иштинге бодунуң туружун республика быжыглап алган.

Улус ажыл-агыйының бүгү талаларынга бедик чедиишкиннер улустуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниң элээн улуг өзүлдезиниң эң чугула баштайгы негелдези болган. Эрткен беш чылдарның иштинде ГДР-ге 609 муң квартиралар ажыглалга кирген.

Чурттакчы чоннуң орулгалары планнаттынганы ышкаш чыл бүрүзүнде 4 хууга эвес, а ортумаа-биле чыл бүрүзүнде —4,8 хууга өскен.

Республиканың улус ажыл-агыйының чаа беш чылда сорулгаларынга Э. Хонеккер оон ыңай доктааган. Келир беш чылдарда ниитизи-биле 830 миллиард марка алкып турар национал орулганы алыр деп турар бис деп, ол чугаалаан. Ол болза 1971—1975 чылдарда национал орулганың нииги түңүнден 200 миллиард ажыг марка болур. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү беш чыл иштинде 30 хуудан эвээш эвес өзер.

Бүгү-ле талаларга партияның удуртукчу ролюн улам ыңай быжыглаары кол эргежок чугула болурун ГСЧП-ниң чаа программазының төлевилелинде бадыткаан деп, илеткелчи чугаалаан. Бис социалистиг ниитилелди тургузар талазы-биле болгаш коммунизмче чоорту шилчииринге талазы-биле улам ыңай ажылдаарывыстың баштайгы негелделерин оон көрүп турар бис.

Амгы үеде Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы 74306 эге организацияларда 2043697 партия кежигүннерин болгаш кандидаттарын каттыштырган.

VIII партсъездиниң соонда партияга 334162 кандидаттарны хүлээп алган, оларның 69 хуузу ажылчыннар, 3,3 хуузу кооперастаттынган тараачыннар, 4,7 хуузу инженерлер, участоктар удуртукчулары, техниктер болгаш өскелер-даа болган. Партияга хүлээп алган кандидаттарның 77 хуузу материалдыг кежикти бүдүреринде киржип турарын ол көргүзүп турар.

Партияның иштики айтырыгларынга хамаарыштыр чүве чугаалааш, Э. Хонеккер отчёттуг үениң иштинде төөгү улуг ужур-дузалыг хүннү: Германияның Коммунистиг партиязының болгаш Германияның Социал-демократтыг партиязының каттышканының 30 чыл болганын демдеглеп эрттирген деп чугаалаан. Бистиң ГСЧП-вис эрткен үелерниң иштинде бүгү шылгалдаларны алдарлыы-биле ажып эрткен деп, бо хүн чугаалап болур. Марксизм-ленинизмге шынчы ол партия бодун ажылчын аңгының болгаш күш-ажылчы чоннуң медерелдиг болгаш организастаттынган мурнакчы кезээ кылдыр көргүскен.

Капиталистиг ниитилелден коммунистиг ниитилелче шилчилге үезинде күрүне болза пролетариаттың диктатуразындан өске чүү-даа болбас ужурлуг дээр принципти Карл Маркс тодараткан деп, Э. Хонеккер уламчылаан. Пролетариаттың диктатуразы чокка төөгүде социалистиг ниитилелди чаңгыс-даа удаа тургузуп шыдаваан. Делегейниң революстуг ажылчын аңгызының дуржулгазы, а ол ышкаш бистиң бодувустуң дуржулгавыс бо марксисчи-ленинчи принциптиң шынныын бадыткаан. Ынчангаш бистиң чаа партия программавыста мынча дээн: «Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының политиказы ГДР-ниң бүгү улузунуң эрге-ажыктарын илередип турар пролетариаттың диктатуразының хевири болур ажылчыннарның болгаш тараачыннарның социалистиг күрүнезин бүгү талалары-биле улам ыңай быжыглаарынче угланган. Ол күрүне болза сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тудуп турар үеде болгаш коммунизмниң оруу-биле шимчээшкин үезинде ажылчын аңгыта баштаткан ажылчы чоннарның кол чепсээ болур».

Бодунуң политика-идеология ажылынга ГСЧП марксизм-ленинизмниң, пролетарскы интернационализмниң чайгылыш чок принциптерин удуртулга болдуруп турар.

Бистиң партиявыс — делегейниң коммунистиг улуг шимчээшкининиң отряды деп, Э. Хонеккер чугаалаан. Бодувустуң ажыл-чорудулгавыска интернационалчы харыысалганы удуртулга болдуруп турар бис. СЭКП-биле болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партиялар-биле кады делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынче, 1969 чылдың делегей чөвүлел хуралының идеяларын болгаш коллективтиг дугурушкан шиитпирлерин чайгылыш чок боттандырарынче чүткүп турар бис.

Пекинниң улуг күрүнезирек-шовинисчи болгаш антисоветтиг угланыышкыны тайбыңның болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга улуг хораны чедирип турар деп, илеткелчи оон ыңай онзалап демдеглээн.

Делегейниң политиктиг байдалында болган элээн улуг өскерлиишкиннерниң болгаш коммунистерниң мурнунда туруп турар сорулгаларның ужурундан коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаа делегей чөвүлел хуралын белеткеп эгелээри эргежок чугула апарган деп, акы-дуңмалышкы хөй партияларның саналынга ГСЧП каттыжып турар деп, Э. Хонеккер түңнелинде чугаалаан. ГСЧП-ге болгаш ГДР-ге, СЭКП-ге, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге, марксизм-ленинизмге болгаш пролетарскы интернационализмге алдар болдуруп кыйтырыглары ол салган.

Эш Э. Хонеккерниң илеткелин улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш ону үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары чаңгыс эвес удаа үзе кирип турган.

Чурттуң соңгу болгаш мурнуу чүгүн тудуштурар «Тхонгнят» («Чаңгыс эп») демир-оруунуң бүгү улусчу тудуу Вьетнамны каттыштырарының демдээ болу берген. Бүгү улустуң ол тудуунда ажылчыннар, тараачыннар, студентилер, интеллигенция киржип турар. Ол орук улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг. Соңгу чүктен мурнуу чүкче бараан сөөртүрү база дедир ынаар өске чүъктерни сөөртүрү ооң-биле ажыттынар.

ЧУРУКТА: ол оруктуң Дананг районунда көвүрүг тудуу.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

ДЕПШИЛГЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

Челябинскиде дээди өөредилге чериниң марксизм-ленинизм кафедразының эртем ажылдакчызы А. М. Шумов Тываның хөгжүлдезинге хамаарыштыр эртем ажылын бижээн. Ооң кылган ажылының чамдык кезиин моон адаанда парладывыс.

Совет күрүнениң составынга эки тура-биле киргениниң соонда Тываның ажылчы чоннары Коммунистиг партияның удуртулгазының ада-биле чүгле социализмниң үндезиннерин тургузарын дооскан эвес, бистиң чуртувустуң бүгү улуг, биче улустары-биле кады сайзыраңгай социализмниң деңнелинге четкен. Партияның чоокта чаа болуп эрткен XXV съездизи чурттуң, ооң иштинде Тыва АССР-ниң социал хөгжүлдезиниң чоокку чылдарда сорулгаларын тодараткан. Бо хире шапкын хөгжүлдени бистиң чурттуң биче-бүүрай улустары чүгле Совет эрге-чагырганың ачызында чедип ап турар.

* * *

Хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруу дээрге, моон мурнунда хожудаңгай чораан улустарның чүгле тиилелгени чедип алган пролетариаттың дузаламчызы-биле социализмче шилчип кирериниң онзагай хевири деп марксизм-ленинизм санап турар. Ооң ужурутказының болгаш болдунуп болурунуң дугайында өөредиин үндезилеп тургаш, В. И. Ленин ол болза, парын болгаш узун хуусаалыг орук деп санап чораан. Ону дүргедедири тиилелгези чедип алган улуг чурттуң пролетариадындан кол хамааржыр дээр дугайында ленинчи өөредиг бадыткаттынган.

Революция мурнундагы Тываның экономиказы болгаш социал тургузуу империализм үезинде хаанныг Россияның кыдыг-кызыгаар колониалдыг черлеринге дөмей турган. Феодал-патриархалдыг харылзааларлыг чораан чурттуң арат массаларын иштикиниң феодал-теократтыг идегеттери, Манчы-Кыдаттың болгаш хаанныг Россияның чижек капиталы хоозурады дарлап чораан. Ылаңгыя Манчы-Кыдаттың ажылекчилери тываларга аар човулаңны таваарыштырган.

Феодалдарның болгаш даштыкы дарлакчыларның кижи шыдажыр аргажок дарлалынга удур арат массалар каш удаа демиселди көдүрүп келген. Ынчалзажок тываларны дарлалдан чүгле Улуг Октябрь хостаан. Коммунистиг партияга удурткан Россияның пролетариады-биле арат массалар революсчу-политиктиг быжыг эвилелди тургускан соонда тиилелге чедип алдынган. Совет Россияның дорт дузаламчызы-биле тургустунган улус-демократтыг республика «...чаа экономиктиг болгаш политиктиг тургузуугну тургузуп эгелээн болгаш хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруунче кирген».

Тываның социализмче революстуг шимчээшкининиң ийи кол үе-чадага хуваап болур. Демократтыг үе-чадаының үезинде (1921—1944 чылдар) арат массалар революсчу-демократтыг диктатураны бүгү талалыг быжыглап турган, а 30 чылдарның эгезинде антифеодалдыг болгаш демократтыг чаартылгалар боттанган. Ийиги үе-чада — социалистиг үе 1944 чылдан эгелээн болгаш ол коллдуунда совет үеде боттанган. 1950 чылдарның ортан үезинде доозулган.

Реакцылыг күштерниң политиктиг эрге-чагыргазын долу узуткааш, чаа улус-демократтыг надстройканы тургускан соонда капиталистиг эвес орук-биле хөгжүлде боттанган деп чүвени тыва улустуң хөгжүлдези бадыткаан. Ындыг надстройканы тургузуп турган үеде Тываның Моолдан онзагай байдалдыг болган чүүлү болза, баштайгы үеде арат массаларының политиктиг авангардының чок боор тургааны болур. Хосталга дээш демисел улам өөскүп, араттарның политиктиг идепкейлиг чоруу бедип келген үеде Коминтерниң болгаш большевиктер партиязының дузаламчызы-биле Араттың Революстуг намы тургустунган. Ажылчын аңгының идеологиязын медерелдиг ёзу-биле бүрүн хүлээп алган ТАРН тургустунган үезинден эгелээш чурту капиталистиг эвес оруктап хөгжүдерин бодунуң чиңгине шугуму болдурган.

Ол шугумну чайгылыш чок камгалавышаан, ТАРН Коминтерниң соксаал чок идей-политиктиг салдарының ачызы-биле бодунуң хүрээлээнинге турган барыын болгаш чоон оппортунистерге удур чидии-биле демисежип келген. ТАРН-ның VIII съездизи алдынган шугумну улам тодарадырының болгаш быжыглаарының чугула үези болган.

Партияга удурткан тыва күрүне бодунуң характериниң болгаш утка-шынарының талазы-биле улус-демократчы болгаш социалистиг хевирже шилчииринин эге чадазы боол турган. Ооң политиктиг үндезиниң күш-ажылчы арат массаларының диктатуразы—Хуралдар турган. Күрүнениң кол сорулгалары—феодалдарның политиктиг, экономиктиг болгаш угаан-бодал тергиидели долузу-биле узуткаары, даштыкы садыгны кызып үндүрери, революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаары, чаа укладты тургузары турган. Бо болгаш өске-даа сорулгаларны боттандырып келгениниң түңнелинде 1921—1925 чылдарда дараазында социал-экономиктиг чаартылгалар болган: феодалдарның политиктиг эрге-чагыргазы узуткаттынган, араттарны крепостной байдалдан хостаан, эрги кожуун-чазак институттарын дүжүргеш, девисээр-географтыг байдалдарга дүүштүр чаа административтиг хуваалданы кылган, суд болгаш херек эмгээшкиниң революсчу чаартылгазын боттандырган, демократтыг соңгулда эргелерин барымдаалап чер-черниң эргелел башкарылга органнарын тургускан болгаш оон-даа өске.

Революсчу-демократтыг надстройкага даянып алгаш, ТАРН болгаш улусчу чазак экономика системазын чаарткан; черни бүгү улустуң байзаа кылдыр чарлаан, ону 1926 чылдың Конституциязында быжыглаан. Феодалдарга арат чоннуң өрезин күш чок болдурган, күрүне үндүрүгүн дифференциалдыг кылдыр көрген. Ол чорук феодал байларның экономиктиг туружун коңкатан, араттарга чиигелдени тургускан. Даштыкы садыгга күрүне монополиязын тургускан.

Бо бүгүнү боттандырып тургаш, күрүне экономиканың бүгү быраларын бодунуң холунче чоорту шилчидип ап турган. VIII съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр феодалдарның хөреңгизин хавырган болгаш оларның аңгы туружун узуткаан. Араттарның материалдыг байдалдарын экижидери-биле үүрмек бараанныг ажыл-агыйны хөгжүдериниң бодамчалыг программазын нам, чазак боттандырып турган.

ТАРН күрүне болгаш кооператив секторларын бүгү талалыг хөгжүдеринче доктаамал кичээнгейни салып келген. ССРЭ-ниң дузаламчызының ачызында электростанция, типография, мал болгаш алгы-кеш ажылдап кылыр заводтар, алдын казып тывар черлер дээн ышкаш күрүне-кооператив бүдүрүлгелери тургустунуп эгелээн. Кодээ ажыл-агыйга күрэкономнар, машина-биле сиген кезер станциялар, ветеринария пунктулары база тургустунуп эгелээн.

Культура тургузуушкунунга база улуг чаартылгалар болгулаан. 1930 чылда национал бижикти чогаатканының соонда улус өөредилгезиниң, национал литератураның болгаш уран чүүлдүң материалдыг баазазы быжыккан. Тывага культура революциязын боттандырарынга мурнакчы орус болгаш совет культуразының, пролетарскы культураның бедик салдарыг болганың демдеглээр апаар.

Демократтыг үе-чадаының кол сорулгалары 1944 чылдың эгезинге чедир ындыг янзыдыг шиитпирлеттинген. Ол дээрге, политика талазы-биле алырга, ажылчын аңгының болгаш күш-ажылчы араттарның революстуг-демократтыг диктатуразының быжыкканы, экономика талазы-биле алырга, үлетпүрнүң үндезини тургустунган болгаш кодээ ажыл-агыйга кооперативтиг секторнуң хөгжүп эгелээни ол. Күрүне болгаш кооператив садыының туруштары быжыккан.

Чурттуң хөй укладтыг байдалы узуткаттынган, чүге дээрге бүдүрүлгениң 51 хуузу социалистиг укладка хамааржыр апарган. Үүрмек бараанныг ажыл-агыйлар ам-даа хөй турган, ынчалзажок ТАРН-ның боттандырып турганы мерген политиказы кодээ ажыл-агыйга бай, кулактарның тыптып көөрин болдурбаан.

Социал-экономиктиг үндезин чаартылгалар чоннуң аңгы талазы-биле структуразын база-ла өскерткен. Феодалдарның аңгызы узуткаттынган, ажылчын аңгы интеллигенция-биле кады 9,4 хуу, а кооперастаашкан тараачыннар 19 хуу чеде берген. ТАР-ның 1941 чылда хүлээп алган Конституциязы демократтыг чаартылгаларның тиилээнин быжыглаан. ТАРН-ның XII съездизиниң хүлээп алган шиитпирлерин боттандырарынга Ада-чурттуң Улуг дайыны саат ужураштырган. Ынчалзажок дайын чылдарында ССРЭ биле ТАРН-ның аразында харылзаалар улам калбарган. Дайзынны чылча шаварынга тыва араттар боттарының төлептиг үлүүн кииришкирип турган. Совет Эвилели Тывага экономиктиг дузаламчы көргүзерин, бодунуң байдалы кайы хире-даа берге турза-жок, соксатпайн келген. Ооң ачызында аныяк республиканың экономиказы доктаамал хөгжүп, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннер чедип алдынып турган.

1944 чылда үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 3,9 катап, ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының саны 36 хуу өскен. Кодээ араттарның 20 хуузу коллективизастаттынган. Улус өөредилгезинге болгаш культура тургузуушкунунга база-ла улуг чедиишкиннер чедип алдынган.

Тыва улустуң Совет Эвилелиниң улуг өг-бүлезинге эки тура-биле бактаап киргени аныяк обласка социализм тургузуушкунун бүгү талалыг калбартырынга канчаар-даа ажок делгем орукту ажыткан. Ол дугайында хөй фактыларны көргүзүп болур. 1950 чылдарның ортан үезинде социалистиг өнчүнүң үндезининге коллективизация доозулган, арат массаларының хөй кезии суурлуг чурттаглаже шилчээн. Тыва аграр-үлетпүрлүг область апарган. Чоннуң бижик билбес чоруу узуткаттынган, бүгү-ниитиниң ортумак өөредилгези шиитпирлеттинген. Ол бүгү Тывага социалистиг тургузуушкунну доозарынче шилчиишкиниң чедиишкиннииг шиитпирлеттингенин тодараткан.

Тоску беш чылдың дургузунда Тывага социал-экономиктиг улуг чаартылгалар болдунган. Ол чүл дээрге республиканың үлетпүр бүдүрүлгези чүгле сан талазы-биле эвес, а шынар талазы-биле бедик өзүлделиг апарган. Долу социалистиг өнчүге даянган экономиктиг болгаш бүдүрүлге харылзаалары улам быжыккан, республиканың хөй националдыг чонунуң социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эви быжыккан болгаш чоннуң культурлуг деңнели бедээн.

Бүгү чоннуң 70 хире хуузу ажылчын аңгы болгаш чогаадыкчы интеллигенция апарган. Чурттакчы чоннуң чартык кезии боол турар тыва улустуң эртем-билиин (10 муң кижиге онаалтыр алырга) чуртта эң-не бедик көргүзүглерге хамааржыр апарган.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары бо хүннерде партияның XXV съездизиниң өндүр улуг сорулгаларын чедиишкиннииг боттандырар дээш, бүгү совет улус-биле бир дөмей, кызымаккай ажылдап турар.

ГДР: социалистиг экономика интеграциязы

БЕРЛИН. (СЭТА). Совет төлевилел ёзугаар Бокебергте дерип тургузуп турар ГДР-де эң улуг электростанцияны социалистиг экономика интеграциязының символу деп адап турар. Ам ооң агрегаттары республикада ажылдап үндүрүп турар бүгү электроэнергияның 20 хуузун берип турар. Чылыг күжү-биле ажылдаар электростанция болгаш оон үшкү, сөөлгү ээлчээниң дериишкининде ажылдап турар хөй муң кижилиг коллектив — ол дээрге социалистиг экономика интеграциязының чүгле символу эвес, харын ооң артык күштүүнүң көскү чижээ.

ГСЧП-ниң IX съездизинге алдар болдурган күш-ажылчы хүлээлгелерин ажыр күүсеткени дээш станцияның коллективинге ГСЧП ТК-ның хүндүлел тугун тывыспышаан, ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүну, секретары Г. Аксен Бокеберг чүгле ГДР-ге херегләэр электроэнергияны бүдүрүп турар эвес, харын ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарының энергетиктиг баазазын коллективтиг хөгжүдеринге салышкынының база киирип турар деп медеглээн.

Акы-дуңма социалистиг чурттарның нииги сорулгаларын шиитпирлээриниң ындыг чижектерин ГДР-ден хөйнү көрүп болур. Республиканың эң улуг тудугларының бирээзи — Пистерице азоттуг чемишчидилгелер заводу социалистиг экономика интеграциязының ёзулуг түңнели болуп турар, ону чаартып эде кылдырынга акы-дуңма беш чурттан дөрт муң специалистер кээп киришкен.

ССРЭ-ден хоолай дамчыдылга-биле кээп турар бойдус газының баазазынга чемишчидилгелер бүдүреринче завод чоокта чаа эгелеп кирген. Төлевилел күчүзүнге четкеп соонда, ол бүдүрүлге миллион тонна чемишчидилгелерни кылып үндүрер апаар. Продукцияның хөй кезиин Совет Эвилелинче болгаш социалистиг дем-каттыштырылгазының өске-даа чурттарынче чорудар турар.

ГДР-ниң экономиказының ССРЭ-ниң болгаш ЭДЧ-ниң кежигүннери өске-даа чурттарының экономиказы-биле сырый харылзаазы республиканың эрге-ажыктарынга дүгжүп, бүгү дем-каттыштырылгазының экономиктиг күчүзүнүң өзүлдезинге чугула салыышкын болуп турар.

ГДР ЭДЧ-ниң өске чурттары-биле специализация база кооперастаашкын дугайында 250 ажыг керээни болгаш дугуржулганы чарган.

МАЛЧЫН ӨГ-БҮЛЕ

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң конторазы. Ооң эжиниң аксында кижиле хөй. Оларның аразында арын-шырайы чазык-чаагай эр холунда самбың тудуп алган бухгалтерия өрээлинче кире берди. Бухгалтер кижи боор деп иштимде боладым. Ол аныяк эр үр-даа болбаанда бо үнүп келди. Ам-на мени солушкаш, таныжып чугаалаштым. Зоотехник Александр Оюн ол болду.

— Силерниң малчыннарыңардан мурнакчылар кымнар ирги?—деп сонуургаан айтырыым салдым.

— Эрткен кыш биске коргунчуг эвес болган. Чүге дээрге, аңаа бистиң белеткенгенивис копчуг эки. Малчын бүрүзү кышка харыысалгалыын көргүзүп, малдың чиир сигенвирбишин ыяк белеткээн, кыштагларны септээн. Бистиң кескен сигенивис бо чылын артып калган чүве болбазыкпе. Ону өске совхозка дузаламчы кылдыр берген-даа бис.

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажының Оймакта семиртилге фермазының хоочун малчыны Бора-Тараа Удавасты мурнакчылар аразында онзалап демдеглээр кижи мен. Ооң кажаа-хорээзының иштин дашты кезээде арыг-силиг. Ол ам 16 чыл дургузунда малчыннап келген. Бо хире үе иштинде малчын хүлээлгезиң ол эки күүседип, доктаамал мактадып, шаңнадып келген.

Хүлээнген ажыл-херээнге кезээде харысалгалыг хоочун малчын бо эрткен кыжын 3 харлыг шарылар кадарып кыштаан. Оон чаңгыс-даа баштыг хоратпаан. Амгы үеде оларның күш-шыдалы чаагай, деңгилдези копчуг эки. Кыжын ол шарыларны тургузу азырап кыштаан. Тараа кудуруун, саванны оларга үргүлчү чымчадып бээр. Ону малдыка чиир. Сиген, комбикорм четчир санныг белеткеттинген. Ооң аныяк шарылары кышкы үеде безин немелде деңзини ап турган.

Бора-Тараа Удавас ам Өөдец-Шөлче чайлаглап чорууруунга белеткени берген. Ол чериң оълу малга таарымчалыг дээрзин Удавас шаглап тура эки билир. Чайгы үеде ооң шарылары хонукта 800—900 грамм немелде деңзини бээр дээривге идегеп турар. Ол база-ла хоочун малчынның шудургу ажыл-ижиндеп улуу-биле хамааржыр болгай. Ажыл-ижинге бердинген Бора-Тараа Удавас ону күүседир дээринге эп-өөрү бүзүрээр.

Ажылынга кызымак, эп-найыралдыг Удавастың өг-бүлези республикада, Совет Эвилелинде болган даштыкыда чүү болуп турарын солуннардан номчуп, таныжып орар. Оларның чагылгазында «Шын», «Тываның аныяктары», «Работница» болгаш өске-даа солуннар, журналдар бар.

Оон-биле чергелештир лекция, беседа, кино доктаамал болуп турары ферманың малчыннарынга дыка өөрүнчүг. Делегейде болуушкуннарны Арыг-Бажы, Оймак фермаларында малчыннар база эки билирлер.

Чоокта чаа ферманың ажыл-ишчи малчыннарынга Арыг-Бажы 8 чыл школазының өөреникчилери солун программалыг концертти база көргүскеннер. Малчыннарның культурлуг дыштанылгазы дээш сагыш салыышкынының бир херечизи ол.

Чоннуң мурнунга ады-сураа алгый берген хоочун малчын өг-бүле СЭКП-ниң XXV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга үлүг-хуузун киирип, оңгу беш чылдың планның онаалдаларын чедиишкиннииг күүседир дээш бо хүннерде карак-кызыл ажылдап турарлар.

К. ТАБУРАК.

МЕДЭЭЛЕР

Эстафета

ВЛКСМ Кызыл хоорkомунуң, Тыва АССР-ниң хамааты камгалал штавының организастааны хамааты камгалалының талазы-биле чаңчыл болган комсомолчу-аныяктар эстафетазы Кызылдың «Хүреш» стадионунга эрткен. Аңаа үш команда киришкен. Ук эстафетаның сорулгазы—хамааты камгалалының теоретиктиг болгаш практиктиг билиглерин аныяктарның канчаар шиңгээдип ап турарын херек кырында хынаары, дээрелерин илередири болур.

Эстафетаның этаптар аайы-биле бүгү негелделерин эң кыска үе дургузунда шын күүседип, автоорук техникумунуң командазы тиилээн. Ол команда ВЛКСМ хоорkомунуң шилчиир кубогу-биле шаңнаткан. Ийиги, үшкү черлерни башкы институдунуң, № 2 школаның командалары ээлээннер.

Концерт

Бай-Тайга районнуң тараажылары онгу беш чылдың баштайгы чазының хову ажылдарын шалыпкын чорудуп турар. Бо чугула кампанияның үезинде Тээлиниң Культура бажыңының «Аялга» деп агитбригадазының бот-тывынгыр артистери кыска программалыг солун концертти белеткээш ону хову-шолдерниң ажыл-ишчилеринге бо-ла көргүзүп чеде берген турарлар.

Ол агитбригаданың артистери чоокта чаа «Мурнакчы» колхозтуң Базырыкта, Тээлиниң шолдеринде хову-трактор бригадаларынга концерттерни көргүскеннер. Районнуң автоклуб эргелекчизи Григорий Базырга баштаткан бот-тывынгыр артистер Ээр-Хавакта сүт-бараан фермазының саанчыларынга, кадарчыларынга, Кызыл-Даг суурнуң кыргылда пунктузунга уран талантызын көргүскеннер.

О. ОНДАР.

Санакчы-автоматтар

Тываның орук ажылдакчылары чазаглыг оруктарның кандыг-даа черлеринге, кайы хире-даа үениң дургузунда олап эрткен машиналарның шимчээшкинин, оларның дүргенин хынаар санакчы-автоматтарны чоокта чаа алган. Ол автоматтар чүгле оруктуң кандыг-бир кезээнге эрткен дүшкен машиналарның ниити санын тодарадыр эвес, а харын чиик болгаш чүък сөөртүр машиналарны база ылгап шыдаар.

Ындыг санакчы-автоматтар Абакандан бистиң республикаже кирген орукта, Кызылче кирген орукта, Элегес-Аксында болгаш Ак-Довуракта оруктарда кылдынган.

Санакчы-автоматтарның кол-ла сорулгазы болза, ол оруктар-биле чеже машиналар эртип турарын илередир, оруктарның септелгезин, оларны эде кылырын өй-шаанда планнап алгаш кылырынга дузалаары болур.

(Бистиң корр.).

Дружиналарда

Кызыл крест ниитилелиниң Кызыл хоорай комитеди республиканың хамааты камгалал штавының болгаш курстарының ажылдакчыларының киржилгези-биле хоорайның бүдүрүлге черлериниң санитар дружиналарының маргылдаазын организастап эрттирген. Аңаа 165 кижи киржикчилиг сес санитар дружиналары киришкен. Маргылдааның тургустунган графиги ёзугаар дружина бүрүзү эң эвээш үе дургузунда алды шаптараазыннарны ажып эртер сорулгалыг.

Этаптар аайы-биле болгулаан чидиг демиселдиң түңнелинде республиканың эрткен чылгы санитар дружиналарының маргылдаазынга тиилекчи болуп шылгараан Статистика эргелелиниң санитар дружиназы бирги черни база катап чаалап алган. Ол дружина Кызыл крест ниитилелиниң хоорай комитединиң шилчиир кубогу-биле шаңнаткан. Эът комбинадының, А. С. Пушкин аттыг библиотеканың санитар дружиналары ийиги, үшкү черлерни алганнар.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ДИҢМИТТИГ ЧЫЛДАР

Александр ЧИМБА

(Эгези «Хөлечиктеп чорааным» деп эге-биле № 116, 117, 118, 119 «Шында» үнген).

1929 чылын Арыг-Үзүүнге арыг иштинге кыштаан бис. Ол дээрге «изиг кыш» болгай. Аныяктарның идепкейлиг деп чүвези эмин эртип турган үези ол чүве болгай, ынчангаш кончуг «изиг кыш» болган дээш ужуру ында. Ламаларның, хүрээниң бурган-чүдээнинден хамнарның дериг-дүңгүрүнге чедир хамык херекселин арылдыр кураагаш, Ортаа-Шыра-Булактың хүрээзинге аппарып алгаш (кызыл-булуңнувус ол турган) ойнап-хөглеп турдувус. Маңнай-оол хамны орта аппарып алгаш, эңмежок улус ортузунга тургузуп алгаш, ам-на адыг-бөрүңнү, албыс-шулбузундан эгелээш хамык-ла чүвеени шуптузун маңаа көргүзүп тур че дээривиске, туруп келгеш карактарын өрү-куду аларганнады көргүлээш, мегеленип далып барып дүжерге, улус ында-мында бүдүү сымыражып-даа турар, кол нуруузунда-ла каттырыжып эгелээн мындыг, мен тургаш—тур-тур, чүге мегелени бердиң дээримге, ол ам харын шимчегилеп, арай боорда турган кижи боор туруп келди. Аңаа чүгле аныяктар эвес, харын ядыы кижилер, назыны улгады берген улустар база тургулаан, ылангыя даайым болур Мөңгениң ынчаарда чугаазын таап-даа утпас мен. Ол Маңнай-оол хам дээрге, Мөңгежиктиң бажазы кижи болгай.

Мөңге апактыя:—мен ону ындыг деп черле бодаваан мен, харын хамык аза-четкерни оон-моон сөктүп келир чүве-ле ыйнаан деп бодап чораан мен, шын эвес билип чораан-дыр мен, ам моон соңгаар ламалар, хамнарның чугаазын-даа дыңнаан херээ чок-тур деп билдим—деп чугаалааны ам-даа сагыжымдан ыраваан, ону ап көөрге, бир талазында дузалыг болганы ол, а оон дузалыг болган чүвези чүл дээрге, арат-чонну ламалар болгаш хамнарның хуурмак суртаалындан хостаарынга дыка улуг ужур-дузалыг болган болгаш ийи талазында хүрээхииттиң эт-херекселин үрегдеп, тоңгардааныывыс шын эвес болган. Хемчикке феодалдарның ийиги үймээни болган. Моон ап көөрге, ол кыш черле шынында-ла «изиг кыш» болганы ол. Чүге дээрге революстуг аныяктарның дөрт дугаар улуг хуралының болгаш ТАРН-ның сес дугаар Улуг хуралының доктаалдарын өөренип келирге башка баштай чүве ызыртынмас турду, ам артында-ла моол дыл кырында боор келир. Бистиң сумуга моол бижик билир чаңгыс кижи турган—Шинин-дир.

Ол кыш ынчалдыр эрткен. 1930 чыл. Часкаар апарганда, март айның 19-та феодалдарның хөреңгизин хавырар дугайында Ортаа-Шыра-Булак хүрээзинге хүннү бадыр хуралдааш, мырыңай хүн ажып турда тарадывыс, ынчаарда чүгле аныяктарның хуралы эвес, харын ядыыларның хуралы боор турган, артында-ла даштыгаа таңныылдар тургузуп алган бис, кожуундан Бак-Көк башкы сургакчылап келген. Бак-Көктүң чугаазы ядыыларның чүрээнге өттүр кирип турар болган ужурунда, ону араттар кончуг-даа кичээнгейлиг дыңнап, сонуургаан болгаш чүве айтырган кижилер-даа шоолуг эвес болган, харын Санчы-Мидиптен—феодалдарның хавырткан хөреңгизин чазактан канчаар ажыглаар деп турарыл?—деп айтырарга, Бак-Көк тургаш, беш бода хөлү четпес араттарга үлеп-хуваап бээр деп дыңнаан мен—дээрге, улус ында-мында хүрүтайны-ла берген. Оон ап көөрге, улустуң байдалы черле аажок чүүлдүгзүнген хевирлиг. Шала кежээликтей апарганда тарады, Ортаа-Шыра-Булактың белдирден элээн ырак черде бистиң аревэ үүрүнүң кежигүнү Комбунуң аалынга хонуп алыр-дыр деп бодааш, ынаар-ла базып чорупкан мен, ол аразы ээлээп херии чер болгай. Ынчалза-даа чеде бердим.

Удавааанда өгнүң хаалгазын ажыткаш бир кижи кирип келди, ам чап-чаа хөөп каан көстү тарады булгапкаш, отту чырыда каапты. Көөрүмге бистиң аревэ үүрүнүң бир идепкейлиг кежигүнү Бораш болду. Черле мындыг орай дүне ол хире ырак черден анаа-ла кайын келген бо деп бодааш, дораан-на бажым ковайткаш,—чүү болду, чүге базымдап чор сен?—деп айтырдым.

—А харын Езуту чагырыкчы бөгүн аалында чедип келген—деп, ол чугаалады.—Дүүн эртен боо-чепсектиг хөй улус Чадааныны эжелеп алгаш, киндааның хаалгазын чара шаап, ажыткаш, аңаа хоругдалга олурганнарның аныяк шыырактарын боттарынга кадып алгаш, апак-кырганнарны чана беринер дээн, ынчангаш чанып келдим, чогум чүү улус болурун-даа билбээн мен дээр болду.

Езуту чагырыкчы дээрге Барыын-Хемчиктиң эң бай феодалдарының бирээзи турган, чаңгыс чүгле хой малы безин 10 муң ажыг турган болгаш ол ынча хойну ол кавының ядыыларынга халаска кадартып, ажаадып ап чораан болгаш безин чадаарда ол кадарчыларга эки чем безин бербес болгай. Ооң чылгызы үш муң баш ажыг турган.

Шарылары дээрге дижи дүжүп, кырыгыже эмдик чоргулаар-ла болгай. Ол хирезинде чазын тараа тарыырда Барлыктың Чаа-Барлык-биле Чаа-Буганың ужунга тараа тарыыр өреге бүрүзү бодунуң күсели-биле оон тараазын чаңгыс хүн иштинде халас тарып бээри мырыңай чурумчаап турган. Күзүн ажаап алыры база-ла ындыг турган. Ынчангаш шак ындыг хемдикчилерни аппарып олуртуп каан турганы ол чүве болгай.

Ам канчаар бистер удаандаа чүве чок, доп-дораап-на тура халышкаш, отту ужудупкаш, сүмележип эгелээн бис. Хонуп чыткан өөмнүң ээзи Комбунуң дуңмазы Оолакай, Хунажык оглу Серен-Доржу ол ийини ол-ла дораан Ак-Хем, Талдыг-Адыр, Шүүлүг-Сайыр, Аяк-Хаялыг-Сайыр ол ынчаар аалдарның эр хиндиктиг чаңгыс-даа кижи артырбайн, дан адардан бээр шуптузун чыып эккелиңер дээш чоруттувус. Оларывыс боттары назы талазы-биле чаа-ла он алды хар чедип чораан-даа болза, боттары кончуг эрестиг болгаш чөрүшкекдаа чүве чок, дораап-на халыштылар.

Ынчаарда ол аалдың кадызы Чашпай деп кижиниң дуңмазы Солдат деп оол Араттың революстуг шериниң албанын эрттирип тургаш, аңаа шөлээлеп чеде берген турган, мырыңай бүрүп херексели-биле лаңчыы боозупдан эгелээш. Ол черле чүү-даа болуруп билген турар ужурлуг кылдыр бодап турган мен. Демги медээ чедирип келген Борашты эртен Теве-Хаяда өөрү-биле кады чеде бээр дээш дедир чорудупкан бис.

Ам Солдатты оттуруп эккелгеш, айтырып эгеледивис.

—Дүүн эртен даң бажында Чадааныны боо-чепсектиг хөй улус эжелээш, киндааны чара шапкаш, аңаа хоругдаан феодалдарны салып үндүрген-дир, ам чайгылган херээн-даа чок, шуут сөгле, ындыг херек канчап үнүп келгени ол чүвел?—деп айтырдывыс.

—Ындыг чүве черле дыңнаваан мен, элдеп-ле чүве-дир,—деп, Солдат харыылады.

(Уланчылыг)

ШИМЧЭЭШКИННИҢ АЙЫЫЛ ЧОГУ ДЭЭШ

МОСКВА. Час дүшкениниң соонда найысылалдың болгаш өске-даа хоорайларның кудумчуларында, чурттакчылыг черлерни тудуштуруп турар оруктарда транспорт шимчээшкини улуу-биле улгаткан. Шимчээшкинниң айыыл чок чорууның талазы-биле сүмелер, транспорт шимчээшкиннериниң эң-не чогумчалыг угланыышкынын шилип алыры, башкарылганың техниктиг чепсек-херекселдерин экижидери—ол бүгү айтырыгларны тускай албан чериниң—ССРЭ-ниң ИХМ-ниң орук шимчээшкиннериниң айыыл чок чорууунуң бүгү-эвилелдиң эртемнийчилел институдунуң ажылдакчылары үргүлчү ажылдап кылып турарлар.

Чүгле сөөлгү үеде институттуң коллективи шимчээшкинниң угланыышкынының аркалыг айтыкчыларын, чырыкты дедир херелдендирер будуктуг-биле будаан ГОСТ-туң чаа дугаарларын, иштинден чырып турар орук демдектерин, амгы үениң эптиг хевирлиг чолаачы шынзылгаларын болгаш өске-даа хөй чүүлдерни саваладааннар.

ЧУРУКТА: институттуң ажылдакчызы Ирина Давыденконуң чаа чүүлду—тургузарының эптиг сигналын көргүзүп турары.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ТРАМВАЙГА ТАВАРЫЛГА

Челябинскиниң № 86 профтехучилищезин дооскаш, Альбина Айсувакова трамвай башкарып ажылдап эгелээ-ле таптыг-ла бир ай болган. Ол бодунуң «Уралын» 17-ги маршрут-биле башкарып бар чорда хенертен чүък машиназы ооң трамвайынга кээп үскен. Оон уламындан бензин чазылгаш, өрт үнген.

Трамвайда кандыг кижи чок дээр. Бичии уруглар-даа, кырганнар-даа бар. А трамвай эжиин ажыдар башкарылга тудазын чалбыыш хөме алы берген. Аныяк кыс аңаа девидевээн. Ол от иштинче холун суккаш, ону өртендир чип турда-ла тогбайн, үнер эжиктин ажыдыпкан. А бодунун кабиназының эжиин ажыдып шыдавайн, ол форточкадан чүткүп үнүпкен. Аңаа пассажирлер дузалажып, ону үндүр тыртышкан. Ынчалза-даа Альбинаның арны-бажын, холдарын от чип каапкан.

Айыылга таварышкан пассажирлерни камгалаар талазы-биле тывынгыр, сагынгыр болганы дээш Челябинскиниң трамвай-троллейбус эргелелиниң начальниги А. Айсувакоага шаннал тывыскан. Амгы үеде Альбина ол-ла 17-ги маршрут-биле трамвайны башкарбышаан.

Н. ПОДКОРЫТОВА. («Советская Россия» солундан).

„МӨГЕНИҢ ДЕВИИН" КӨРГЕШ...

Свердловскиниң киностудиязы «Мөгениң девии» деп чаа кинону бүдүрүп үндүрүп, Тываның ажыл-ишчилеринге сонуургаткан. Аныяк тыва оолдуң амыдыралче баштайгы күш-ажылчы базымнарын ында лириктиг арга-биле тоожуп турар. Бо кинонуң көстүп келгени Тыва республиканың культура амыдыралында база бир чединишкиннериниң бирээзи болган.

Фильмниң кол маадыры Темир-оолдуң ролюн казах артист Чоробек Думанаев сценарийниң негелдезин барымдаалап, чединишкинниг ойнаан. Темир-оол школа дооскаш, төрелдеринге чылгычы болур күзелин илередир. Аалга келирге, ону төрелдери байырлалдыг-биле уткуур. Кырган-ачазы Чорбаа аңаа тыва ээр белекке берген. Ынчап турда ооң кулунундан өөредип алганы ынак аъдын шүүлген мөгеге белекке берипкен болур. Теледамчыдылгада мөгелер хүрежип турарын, аңаа шүүлген Хову-Аксында мастер Евгений Ондарга ынак аъдын берипкенин аалынга келгеш, көрүп каар.

Ондар комбинатка ажылдап турда, ында кибернетиктиг дериглгениң дүргени болгаш ылаптыы дег, шалыпкын эр болган. Оон ужурунда ону ол состен уктап, «Кибер» деп шолалап алганнар.

Темир-оол комбинатка ажылдаар дээш эвес, баштай Киберден ынак аъдын алыр бодалдыг келир. Комбинатка бо ийи кижи ужуражып келирлер. Хүрешкеш тиилезе, аъдын алырын Кибер аңаа сүмелээн. Хүрежип-даа чорбаан Темир-оол октадыптарга, оолдар ону кыжырып каар.

Комбинатта аппаратчик Инга ону доктаадып, комбинатка ажылдаарын сүмелеп, хүреш секциязынга өөренирин база саналдаан.

Ам оон ыңай кинода, мээнии-биле алырга, чедимче чок болган черлерни каксы көрээлиңер. Темир-оолга баштай цех иштин аштадып каан. Бүдүрүлге чери бо ажылчыннын чогум канчаар киирип алганы билдинмес болгай. Бо нарын технологтуг комбинат. Ындыг болганда бир дугаар келген кижини дагдыныкчылар, чок болза, комсомол комитеди-даа холга ап, ажылга өөредирипге, комбинатка ижигеринге дузалаар ужурлуг турган. Мону тургускан кижилер ол коллективтиң кижизидикчи ролюн херекке албаан ышкаш сагындырар.

Шала чуур постери насостарның бирээзинче кире бээр кылдыр бодап каан. Ооң хайы-биле цехте бичии авария болу бээр. Ол дээш Темир-оолду чанчаарлар. Ооң суглуг демир-хуунун бир ажылчын тө тептер оолду копчаан турар. Ол кижизиг бе? Ажылчын аңгының төлээзи кандыг-даа таварылгада кижизиг, төлептиг чорукту көргүскен турар ужурлуг. Чаа келген кижиге дузалап, арга-сүме берген турар кижи база көзүлбес. Дуза кадар чоруктуң бир хевирин аңаа киирген болза, найырал темазы тыптып, сюжеттиг шугумнуң хөгжүүрүнге дузалаар ийик.

Комбинатка бир дугаарында келген оолду ылаар чорук Темир-оолга кончуг эпчок болу бээр. Ооң ужурунда суур кыдыынга ырап келгеш, тыныжы ажыш кынныр.

Аңгы-аңгы нацияның төлээлери үлүүн киирип турар коллективтен бо аныяк кижиниң бир дугаар хоорлуп чорупканы ол. Чааскаазыраап оол хемниң бальнын мөөңү-биле узуткап эгелээш төтчеглекчи-биле демисежир. Демиселди чоруткаш, улуска-даа чугаалавайн ара соксап каан. Оон авторлар чүнү үндүрүп алыр бодааны билдинмес.

Темир-оол ол чораш, мурнунда комбинатка ажылдап турган Зояга ужуражыр. Бо рольду артист Бири-Санаа шимченгир, бүзүрелдиг, чараш ойнаан деп бодаар мен. Зоя база-ла шоолуг чүве-даа ыттавас, муңгаргай, өөрүшкү чок. Темир-оолдуң «хевин» кеткен чааскаанзыргай байдалла чоруур. Ынчангаш Темир-оолдуң-даа, Зояның даа, Чорбаа ирейниң-даа овур-хевири, аажы-чаңы шуптузу дөмейлешкек, чаңгыс аай, оларның кайызы-даа муңгаргай.

Зоя чогум ниитиниң малын, азы хуу кижиниң малын кадарып чоруур бе дээрзи орта билдинмес. Оода «колхозувус чылгызын малдап тур мен» дээн болза таарымчалыг болур ийик.

Темир-оолдуң Көк-Челдии Зояның чылгызында. Ооң чаңындан ыравас дээш ол катап комбинаттың рудниинге келир. Ында оолдар ону таныыр. Аңаа ажылдаарын сүмелээннер. Ол шахтёр кижиниң хевин кедипкен, чер өрүмнеп ажылдаан турар. Ол көргүзүг харын солун-даа, черле огзагай. Ооң ам ылапла ажылдай бергени ол-дур деп бодап көрүкчү оон чүү болурун четтикпейн манаар. Шахта иштинге ооң аза бергени көрүкчүнүң сагыжын дүвүредир. Аскан кижиниң айыылдан чайладыр ужурга таваржырлар. Ооң түңнелинде ээлчег ажылын үзүп каан. План күүсеттинмейн барган дээш мастер аңаа ажынар. Кол-ла чединишкин—читкен кижини тып алганы-ла болгай. Ол дээш мында ажылчыннар харын-даа өөрүүр ужурлуг. А мында ындыг эвес. Бо удаада даг мастери, өске көргүзүглерде ышкаш, ону чемелеп каар. «Ээлчегниң ажылын соксадып, каража болдурган» сеп дээр. Ооң орнунга мастер совет бүдүрүлге черинге бир-ле дугаарында кижи үнелиг дээрзин көргүскээ болза чогуур. Ынчаар деткивес чорук мооң-биле ам ийи дугаар катаптаар.

—Ам канчаар мен, мастер?—деп, Темир-оол айтырар.

—Бодуң бил даан—дээш, мастер чоруй баар. Мыя бо таварылгада безин мастер чымчак сеткил чок, соок кылдыр сагындырып каар. Оолга ажыктыг, харын-даа өөредиглиг сүмени бербейн барганы көрүкчүлерниң сеткилин хомудадыр.

Мындыг аажылалдар соонда код маадыр коллективтен ийи удаа үнер.

Ам кайнаар баарыл, чүнү кылырыл деп айтырыг оолдуң мурнунга тургустунар. Ол айтырыгга шын харыыны оолдуң чүрекке чоок кижизи — кырган-ачазы Чорбаа бериш болур. Ындыг бодал-биле чедип келирге, кырган-ачазы оглунче көрүнмес-даа. Соок, доңгун байдалдыг орар. Кандыг чүү-даа болза чорууп чогудуп, ажылдап чораш келгеп төрелин чылыы-биле уткуп алыр ужурлуг болгу дег. Сын кырында олурар кырган аңаа орукту боду шилип алыр дээш утказыр чугаалаар.

«Мен сенээ бодуң хүннүг болуруңну күзээр-дир мен, ол хүнүңнү көрбес болзумза, шын орукту шилип алырын берге болур» деп, Чорбаа ирей чугаалаар. Оон соонда кырган-ачашкылар ийи аңгы талаже чоруптар. Мону оон оскээр эптиг-эвилең чарлыр кылдыр көргүскен болза кандыгыл деп бодал бар. Кырган ынча дээрииниң орнунга оглунга чагыг-сөзүн-даа берип турар кылып болгай-ла.

Чорбаа ирей төрелдериниң аразынга көзүлбес. Сын кырында телевизор салып алган чааскаан орар. Ынчангаш амыдыралдан хоорук байдалдыг ачарган. Мал кадарып чоруур бе дээрге, чанында чүү-даа көзүлбес. Хуу амыдыралдыг, азы пенсионер бе дээрзи билдинмес. Темир-оолче ол чиге көрбес, харын-даа хая көрнүп алгаш, ширии, доңгун аян-биле чугаалажыр. Мында оолду кээргээр сеткил илереттинмээн.

Бо кинода оон ыңай-даа чедир кылдынмаан, чевен черлер бар. Тыва хүрештиң өске хүрештер-биле катаптаттынмас онзагай чүүлдерин чедир көргүзүп шыдаваан. Мөгениң солак-шуудаанда тыва национал кааcталгаларны кинога улгаттыр, көскү, көрүштүг кылдыр тырттырып көргүскен болза эки.

Темир-оол эки аът дугайында бурунгу улустуң тоолчургу чугаазын сонуургаар. Ол үеде аътты тоолчургу аян-биле ыдыктап турган. Малдың челинге кадак орнунга амгы лентаны баглаар. Шаанда ындыг кожаа чок турган. Оон ыңай тыва улус аът-ла бүрүзүн ыдыктавас-ла болгай. Өң чүзүнүн барымдаалап көөр турган.

«Мөгениң девиинде» бир демдегленчиг чүве—Тываның дагларының чурумалын кайгамчык чаражы-биле, делгем чаагай кылдыр көргүскени болур. Ынчалза-даа мында аң-мен, мал-маган-даа көзүлбес. Чайлагларның кайгамчык чараш ногаан делгемнеринде оларлаан малдар, чалгаан тарааны маадырларның өөрүшкүзү-биле холбап көргүспээн.

О. ОХЕМЧИК.

Уран чүүл училищезинге

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу Москваның эстрада болгаш цирк уран чүүл училищезинге өөренир күзелдиг 8—9 класс дооскан тыва өөреникчилерни чалап тур.

1959 чылда төрүттүнген болгаш Совет Армияга шериг хүлээлгезин эрттирген база 1954—55 чылдарда төрүттүнген, ол өөредилге черинге эң эки таарзжыр оолдарны база чалап тур.

Хүлээп алыры-биле хыналда майның 24—29-ка чедир Культура министерствозунга болур.

Адрес: Кызыл, Ленина кудумчузу, 15. кадрлар килдизи. Тел. 2-34-16.

Эмчи училищезинге

Кызылдың эмчи училищези 1976—1977 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур.

Фельдшерлер салбырынга өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай, сестралар салбырынга өөренир хуусаазы 1 чыл 10 ай.

Хүлээп алырының негелдези бүгү ортумак өөредилге черлери-биле дөмей. Чүгле ортумак эртемниг хамаатыларны хүлээп алыр. Кирерин күзээннер орус дылга (сочинение) болгаш химияга экзаменнер дужаар.

Директорнуң адының кырынга билдиришкинге дараазында документилерни кожар: эртемниң дугайында документ (боду-биле), № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, үш фоточуруктар, кужажыл дептеринден ушта бижилге, өг-бүлезиниң составының болгаш ада-иезиниң шалыпының дугайында шынзылга. Билдириишкиннерни июль 31-ге чедир хүлээп алыр.

Училищеге хүлээп алганнарга ниити үндезинге стипендия-биле хандырар. Совхозтарның тыва ажылчыннарының болгаш колхозчуларның ажы-төлүн материалдыг байдалының дугайында шынзылгалыг болур болза, долу күрүне хандырылгазынга алыр.

Адрес: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 2

Телефоннар: 2-10-28, 2-41-19.

Телевидение

МАЙ 20-ДЕ

9.00—«Улуг оглу». Уран-чечеп телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия.
10.05—«Спортлото» тиражы.
10.15—«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели».
11.00—Медээлер.
11.10—«Чурук бүрүзүнде—хүн».
11.25—М. Шолохов. «Оожум Дон».

КЫЗЫЛДАН

13.20—Телефильм.
14.00—Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

14.30—Мультфильм.
14.40—«Миллионнарның ленинчи университеди». «Социалистиг демократияның хөгжүлдезиниң чугула айтырыглары». ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү А. Р. Спиркин дамчыдылгада киржип турар.
15.10—«Ырак болгаш чоок ыр». Композитор В. Левашов дамчыдылгазы чорудар.
15.50—«Улуг оглу». Уран-чечеп телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия.
17.00—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

17.30—«Ынакшыл—аялга». Фильм-концерт.
18.10—Телемедээлер.
18.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.30—Пионер вожатыйларының бирги бүгү-эвилел слезунга тураскааткан «Останкинонуң концерт студиязында кежээ».
20.00—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

20.15—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.25—«Улуг оглу». Уран-чечеп телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия.
21.35—«Миллионнарның ленинчи университеди».
22.05—«Спортлото» тиражы.
22.15—«Ырак болгаш чоок ыр».
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30—00.30—«Ирина Роднинаның берге аас-кежии». Документалдыг телефильм.

Агаар

Агаар станциязының дыңнатканын ёзугаар алырга, бөгүн республикага болгаш Кызылга булуттаар, чаъс чагбас. Агаарның температуразы республикага 12—17, Кызылга 15—17 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

КИНО

МАЙ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Он бир күзел» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Парад—алле» 9.00, «Кызыл арылар» 10.55, «Арыгның чайгавыышкыннары» 14.40, 16.20, «Харда үш кижи» 12.10, 18.00, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ы операция болгаш Шуриктиң өске ужуралдары» 15.00, 18.40, «Үн чок кижи болгаш ынакшыл» 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кудай төлдери» 15.00, «Мыйыстыг бастион» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Чайлаш чок аас-кежиин» 17.00, 19.00 шактарда.

Николай Ануфриевич Кондрусевтиң адынга Кызылдың КАИ-зиниң 1959 чылдың майның 14-те тывысканы В. В. серийлыг, № 142476 чолаачы шынзылгазы читкен. Ам ону күш чок деп санаар.

Виктор Иргитеевич Барыгга Кызылдың КАИ-зиниң 1974 чылдың июньнуң 20-де тывысканы Д. Б. серийлыг, № 440441 мотоциклчиниң шынзылгазы читкен. Ону ам күш чок деп санаар.

Редакцияның адрези: ИНДЕКС 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарьның 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17151 ЧАГЫГ № 1338.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00387.